

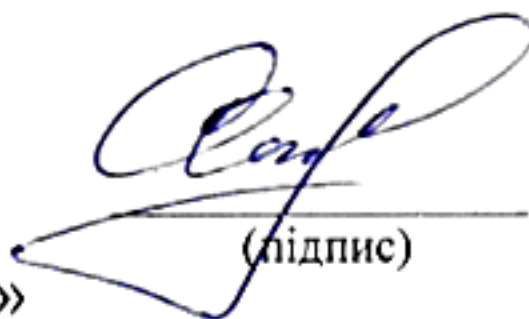
**МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**Факультет податкової справи, обліку та аудиту
Кафедра адміністрування податків**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**на тему: «Податкове навантаження: порівняльна характеристика
вітчизняного та зарубіжного досвіду»**

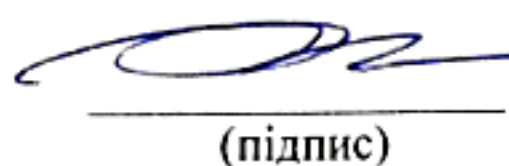
Здобувача вищої освіти II курсу,
групи ОМП-22-4,
спеціальності 071 «Облік і
оподаткування»,
ОПП «Податкове консультування»

(підпис)

Сидорчук Тетяна
Віталіївна

Науковий керівник

(підпис)

Панура
Юлія Василівна,
к.е.н., доцент

Керівник освітньо-професійної
програми

(підпис)

Ізмайлов
Ярослав Олексійович,
д.е.н., професор

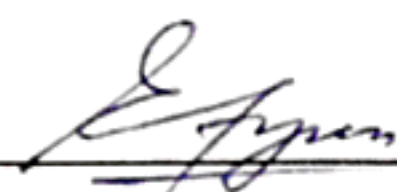
Допущено до захисту за рішенням кафедри адміністрування податків,
протокол від «26» 01 2024 № 5

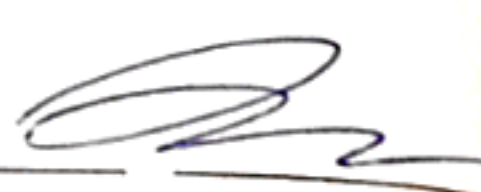
Завідувач кафедри
адміністрування податків

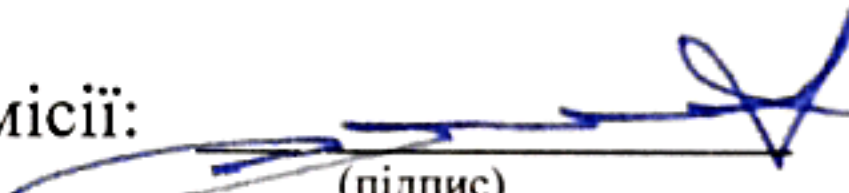
(підпис)

Іванишина Ольга
Степанівна,
к.е.н., доцент

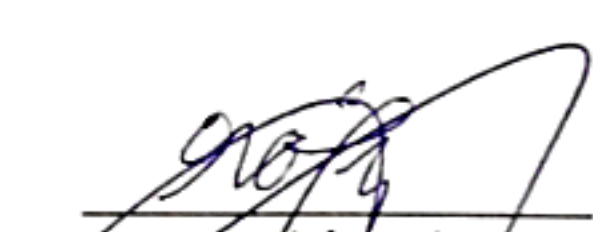
Реєстрація № 3 15.01.2024
(дата) (підпис відповідальної особи)

Результати перевірки 26.12.23
(до захисту, на доопрацювання) (дата) (підпис)

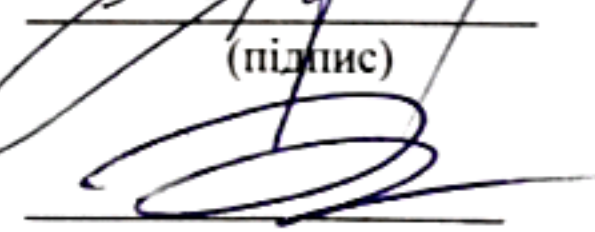
Результат захисту 90/A/5 06.02.2024
(оцінка) (дата) (підпис)

Голова комісії: І. Л. Романов
(підпис) (ініціали, прізвище)

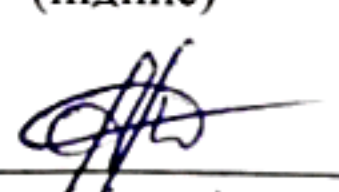
Члени комісії:

(підпис)

Я. О. Ізмайлов
(ініціали, прізвище)

(підпис)

Ю. В. Панура
(ініціали, прізвище)

(підпис)

Т. В. Тучак
(ініціали, прізвище)

Секретар комісії:

М. В. Яруш

БЛАНК ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Об'єкти контролю	Діапазон оцінки в балах	Фактична кількість балів	Примітки	Дата, П.І.П.: керівника, голови комісії, членів комісії, секретаря, (підписи)
ОЦІНЮВАННЯ ДИПЛОМНОЇ РОБОТИ КЕРІВНИКОМ ТА РЕЦЕНЗЕНТОМ				
1.Зміст випускної роботи (якість теоретичного матеріалу, його зв'язок з практичним, вміння представляти матеріал в логічній послідовності, наявність висновків та пропозицій)	від 0 до 30	25		
2.Дотримання вимог щодо оформлення	від 0 до 10	10		
3.Вчасне виконання роботи на всіх етапах у встановлені кафедрою терміни	від 0 до 5	5		
4. Рецензент	від 0 до 5	5		
РАЗОМ БАЛІВ*	від 0 до 50	45		
ОЦІНЮВАННЯ ДИПЛОМНОЇ РОБОТИ КОМІСІЄЮ ПО ЗАХИСТУ				
1.Доповідь	від 0 до 10	10		Романов І.Л.
2. Роздатковий матеріал	від 0 до 5	4		Ізмайлов Я.О.
3. Знання теоретичного та практичного матеріалу, вміння відповідати на запитання	від 0 до 25	22		Панура Ю.В.
5. Апробація (участь у конференціях)	від 0 до 10	9		Тучак Т.В.
РАЗОМ БАЛІВ	від 0 до 50	45		Яруш М.В.
ЗАГАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ БАЛІВ	від 0 до 100	90		

ПЕРЕВЕДЕННЯ ОЦІНКИ ЗА 100-БАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКАЛИ ТА ШКАЛИ ЕКТС

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЕКТС	Оцінка за національною шкалою	Дата	П.І.П.: голови, членів комісії, секретаря, (підпис)
90	A	5 (відмінно)	06.02.2024	Романов І.Л.
				Ізмайлов Я.О.
				Панура Ю.В.
				Тучак Т.В.
				Яруш М.В.

ПРАВИЛА ПЕРЕВЕДЕННЯ ОЦІНОК ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКАЛИ ТА ШКАЛИ ЕКТС

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS	Оцінка за національною шкалою
90-100	A	5 (відмінно)
80-89	B	4 (добре)
70-79	C	
60-69	D	3 (задовільно)
50-59	E	
35-49	FX	2 (незадовільно)

**МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Факультет податкової справи, обліку та аудиту
Кафедра фіскального адміністрування
Спеціальність 071 «Облік і оподаткування»

Затверджую
Завідувач кафедри

 О. С. Іванишина

« 16 » 01 2023

**Завдання на кваліфікаційну роботу
здобувачу вищої освіти
Сидорчук Тетяни Віталіївни**

1. Тема кваліфікаційної (дипломної) роботи
«Податкове навантаження: порівняльна характеристика вітчизняного та зарубіжного досвіду»
2. Затверджена наказом ректора від 30.11.2022 № 1254
3. Строк здачі закінченої роботи – 05.02.2024
4. Цільова установка – інтерпретація зарубіжного досвіду податкового навантаження у вітчизняну практику.

Метою дипломної роботи є проведення аналізу податкового навантаження в Україні та за кордоном, а також розробка пропозицій щодо оптимізації системи оподаткування в Україні на основі позитивного зарубіжного досвіду.

Об'єктом дослідження дипломної роботи є сукупність економічних відносин, які виникають між державою та платниками податків в процесі виникнення надмірного податкового навантаження.

Предметом дослідження є податкове навантаження: порівняльна характеристика вітчизняного та зарубіжного досвіду.

Вихідні дані до роботи: Податковий кодекс України, чинні законодавчі та нормативно-правові акти, офіційні матеріали, Державної служби статистики

України, Державної Податкової служби України, наукові праці вітчизняних зарубіжних економістів, присвячені проблемам виникнення податкового навантаження, матеріали інтернет - форумів, зарубіжні та українські інше видання.

5. Перелік графічного матеріалу – 18 таблиць, 13 рисунків.

6. Зміст кваліфікаційної роботи (перелік питань за кожним розділом)

Розділ 1. Теоретико – методичні аспекти податкового навантаження

1.1. Сутність та характеристика податкового навантаження

1.2. Рівні та напрями податкового навантаження

1.3. Методика оцінювання податкового навантаження

Розділ 2. Сучасний стан податкового навантаження в Україні та за кордоном

2.1. Аналіз податкового навантаження в Україні

2.2. Аналіз податкового навантаження у зарубіжних країнах

2.3. Порівняльна характеристика вітчизняного та зарубіжного досвіду податкового навантаження

Розділ 3. Напрямки оптимізації податкового навантаження в Україні з використанням позитивного зарубіжного досвіду

3.1. Проблеми податкового навантаження в Україні

3.2. Шляхи оптимізації податкового навантаження на основі зарубіжного досвіду

3.3. Проведення податкової реформи «10:10:10» в контексті оптимізації податкового навантаження

Календарний план виконання роботи

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів	
		За планом	Ф
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи та написання заяви на її затвердження	04.11.22	1
2.	Отримання завдання наукового керівника для виконання кваліфікаційної роботи	16.01.23	1
3.	Узгодження плану кваліфікаційної роботи з керівником	01.03.23	1
4.	Підготовка I розділу кваліфікаційної роботи та подання її керівнику	19.05.23	1
5.	Підготовка II розділів кваліфікаційної роботи та подання її керівнику	15.09.23	1
6.	Підготовка III розділів кваліфікаційної роботи та подання її керівнику	10.11.23	1
7.	Підготовка вступу та висновків	30.11.23	1
8.	Доопрацювання роботи з урахуванням зауважень наукового керівника	15.12.23	1
9.	Отримання відгуку наукового керівника	26.12.23	1
10.	Перевірка роботи в системі антиплагіат	05.01.24	1
11.	Отримання зовнішньої рецензії	12.01.24	1
12.	Отримання допуску зав. кафедри до захисту	15.01.24	1
13.	Попередній захист роботи	16-17.01.24	16
14.	Захист дипломної роботи	05-06.02.24	05

Дата видачі завдання «16» січня 2023

8. Керівник кваліфікаційної роботи

9. Керівник освітньо

професійної програми

10. Завдання до виконання

отримав здобувач вищої

освіти

Я. О. І

Я. О. І

Т. В. С

АНОТАЦІЯ

«Податкове навантаження: порівняльна характеристика вітчизняного та зарубіжного досвіду»

Мета роботи полягає в проведенні аналізу податкового навантаження в Україні та за кордоном, а також розробка пропозицій щодо оптимізації системи оподаткування в Україні на основі позитивного зарубіжного досвіду.

Завданнями роботи є визначити сутність та характеристику податкового навантаження; охарактеризувати рівні та напрями податкового навантаження; дослідити методику оцінювання податкового навантаження; проаналізувати стан податкового навантаження в Україні; проаналізувати стан податкового навантаження у зарубіжних країнах; здійснити порівняльну характеристику вітчизняного та зарубіжного досвіду податкового навантаження; висвітлити проблеми податкового навантаження в Україні; визначити шляхи оптимізації податкового навантаження на основі зарубіжного досвіду; розглянути проєкт податкової реформи «10:10:10» в контексті оптимізації податкового навантаження.

Предметом дослідження є податкове навантаження: порівняльна характеристика вітчизняного та зарубіжного досвіду.

Об'єктом дослідження виступає сукупність економічних відносин, які виникають між державою та платниками податків в процесі виникнення надмірного податкового навантаження.

Базою дослідження виступає Державна податкова служба України, Міністерство фінансів України.

За результатами дослідження сформульовані теоретичні та аналітичні висновки.

Одержані результати можуть бути використані у процесі формування оптимального рівня податкового навантаження на основі вивчення зарубіжного досвіду з метою наповнення Державного бюджету України.

Дипломна робота містить 18 таблиць, 13 рисунків, 2 додатки. Список використаних джерел містить 57 найменувань.

Ключові слова: державна податкова служба України, напрями податкового навантаження, методика податкового навантаження, податкове навантаження, податковий кодекс України, показник податкового навантаження, рівні податкового навантаження.

Рік виконання дипломної роботи – 2023 рік.

Рік захисту роботи – 2024 рік.

ANNOTATION

“Tax Burden: comparative characterization of domestic and foreign experience”

The aim of the study is to analyze the tax burden in Ukraine and abroad, as well as to develop proposals for optimizing the taxation system in Ukraine based on positive foreign experience. The tasks of the work include defining the essence and characteristics of the tax burden; characterizing the levels and directions of the tax burden; investigating the methodology for assessing the tax burden; analyzing the state of the tax burden in Ukraine; analyzing the state of the tax burden in foreign countries; conducting a comparative characterization of domestic and foreign tax burden experience; highlighting the problems of the tax burden in Ukraine; identifying ways to optimize the tax burden based on foreign experience; examining the "10:10:10" tax reform project in the context of tax burden optimization.

The subject of the research is the tax burden: a comparative characterization of domestic and foreign experience.

The object of the research is the set of economic relations arising between the state and taxpayers in the process of excessive tax burden.

The research is based on the State Tax Service of Ukraine and the Ministry of Finance of Ukraine.

The results of the study have led to the formulation of theoretical and analytical conclusions. The obtained results can be used in the process of forming an optimal level of tax burden based on the study of foreign experience to contribute to the Ukrainian State Budget.

The thesis contains 18 tables, 13 figures, and 2 appendices. The list of used sources includes 57 references.

Keywords: State Tax Service of Ukraine, directions of tax burden, methodology of tax burden, tax burden, Tax Code of Ukraine, tax burden indicator, levels of tax burden.

Year of thesis completion – 2023.

Year of thesis defense – 2024.

З М І С Т

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ	
ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ.....	10
1.1. Сутність та характеристика податкового навантаження	10
1.2. Рівні та напрями податкового навантаження.....	15
1.3. Методика оцінювання податкового навантаження	20
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ПОДАТКОВОГО	
НАВАНТАЖЕННЯ В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ.....	31
2.1. Аналіз податкового навантаження в Україні	31
2.2. Аналіз податкового навантаження у зарубіжних країнах.....	43
2.3. Порівняльна характеристика вітчизняного та зарубіжного досвіду податкового навантаження	48
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМКИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПОДАТКОВОГО	
НАВАНТАЖЕННЯ В УКРАЇНІ З ВИКОРИСТАННЯМ	
ПОЗИТИВНОГО ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ.....	55
3.1. Проблеми податкового навантаження в Україні.....	55
3.2.Шляхи оптимізації податкового навантаження на основі зарубіжного досвіду.....	58
3.3.Проведення податкової реформи «10:10:10» в контексті оптимізації податкового навантаження.....	64
ВИСНОВКИ.....	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	77
ДОДАТКИ.....	84

ВСТУП

Актуальність теми. Дослідження податкового навантаження у вітчизняній та зарубіжній практиці відграє важливу роль через потребу у аналізі та порівнянні підходів до оподаткування. Це дозволяє виявити ефективність та неефективність різних моделей оподаткування. Порівняльна оцінка також сприяє ідентифікації передового досвіду та можливостей його застосування у власній системі оподаткування для підвищення конкурентоспроможності країни. Діалог між різними системами допомагає виявити перспективи удосконалення власної системи оподаткування шляхом адаптації кращих практик. Аналіз зарубіжного досвіду також надає змогу врахувати глобальні тенденції та впроваджувати оптимальні підходи для стимулювання економічного зростання та соціального розвитку. Такий порівняльний підхід сприяє розумінню проблем та викликів у сфері оподаткування, що має важливе значення для розвитку ефективних стратегій податкової політики та забезпечення стабільності економіки.

Крім того, необхідно визначити такий оптимальний рівень оподаткування, який би забезпечив стабільні та достатні надходження у державний бюджет України. Аби задовольнити інтереси держави та суб'єктів господарювання пріоритетним питанням сьогодення є врегулювання податкового тиску на економіку, адже це впливає на усіх стейкхолдерів. З огляду на це, актуальним є дослідження порівняльної характеристики податкового навантаження в Україні та за кордоном.

Стан і ступінь розробки проблеми в спеціальній літературі. Вивчення зарубіжного досвіду податкового навантаження знаходиться у центрі уваги багатьох зарубіжних науковців, зокрема А. Пігу, А. Сміт, Дж. Стігліц. Серед вітчизняних науковців дану тему досліджували: Балковий Я. В., Баранник, Л. Б., Баранова В.Г., Берч Н.Я., Богославець Т.І., Буряк П.Ю., Годованець О.В., Деєва Н. М., Кесилова А.Д., Кирик В. М., Колісніченко П.Т., Кушнірчук Ю.М., Левченко Н.М., Сторожук О.В., Черник А.А., та інші.

Дискусійність багатьох теоретичних положень та практична значимість результатів аналізу ефективності зарубіжного досвіду податкового навантаження вимагає подальшого вирішення цієї проблеми.

Мета і завдання дослідження. Метою даної роботи є проведення аналізу податкового навантаження в Україні та за кордоном, а також розробка пропозицій щодо оптимізації системи оподаткування в Україні на основі позитивного зарубіжного досвіду.

Для виконання поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання:

- визначити сутність та характеристику податкового навантаження;
- охарактеризувати рівні та напрями податкового навантаження;
- дослідити методику оцінювання податкового навантаження;
- проаналізувати стан податкового навантаження в Україні;
- проаналізувати стан податкового навантаження у зарубіжних країнах;
- здійснити порівняльну характеристику вітчизняного та зарубіжного досвіду податкового навантаження;
- висвітлити проблеми податкового навантаження в Україні;
- визначити шляхи оптимізації податкового навантаження на основі зарубіжного досвіду;
- розглянути проєкт податкової реформи «10:10:10» в контексті оптимізації податкового навантаження.

Об'єкт дослідження. Об'єктом дослідження є сукупність економічних відносин, які виникають між державою та платниками податків в процесі виникнення надмірного податкового навантаження.

Предмет дослідження. Предметом дослідження є податкове навантаження: порівняльна характеристика вітчизняного та зарубіжного досвіду.

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження і вирішення поставлених завдань у дипломній роботі використовуються наступні методи, а саме: узагальнення та систематизації при опрацюванні теоретичного

матеріалу, аналізу та синтезу – при вивченні статистичних даних, табличний – при демонстрації результатів досліджень, абстрактно-логічний – при обґрунтуванні теоретичних узагальнень і висновків, послідовний метод при викладенні основного матеріалу.

База досліджень. Державна податкова служба України, Міністерство фінансів України.

Інформаційна база дослідження. є Податковий кодекс України, чинні законодавчі та нормативно-правові акти, офіційні матеріали, Державної служби статистики України, Державної Податкової служби України, наукові праці вітчизняних і зарубіжних економістів, присвячені проблемам виникнення податкового навантаження, матеріали інтернет - форумів, зарубіжні та українські інтернет видання.

Науково-практична значимість одержаних результатів. Науково - практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що теоретичні та аналітичні висновки даної роботи можуть використовуватися у процесі формування оптимального рівня податкового навантаження на основі вивчення зарубіжного досвіду з метою наповнення Державного бюджету України.

Структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків. Робота містить 18 таблиць, 13 рисунків, 2 додатки. Список використаних джерел містить 57 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ

1.1. Сутність та характеристика податкового навантаження

Податкове навантаження відображає обсяг фінансового тягаря, який покладається на громадян та підприємства через сплату податків урядовими органами. Це поняття включає в себе різні види податків та обов'язкових платежів, відображаючи фінансове навантаження на різні сегменти суспільства.

Поняття «податкове навантаження» з'явилося одночасно з поняттям «податки». Починаючи від класиків політичної економіки і дотепер податкове навантаження активно вивчається з метою формулювання його оптимального рівня, розроблення ефективної податкової політики, забезпечення податкової безпеки.

Ще у XVIII ст. А. Сміт здійснив аналіз прямолінійної економічної залежності між рівнем надходження коштів до державного бюджету та рівнем податкового навантаження на суб'єкти підприємницької діяльності. В результаті висунута аксіома, яка свідчить, що держава виграє від зниження податкового навантаження, так як з'являться кошти, що вивільняються, від вкладення яких можна отримати додатковий дохід і, відповідно, додатковий податок [1, с. 176]. Відповідно сформувались концепції податкового навантаження (рис 1.1).

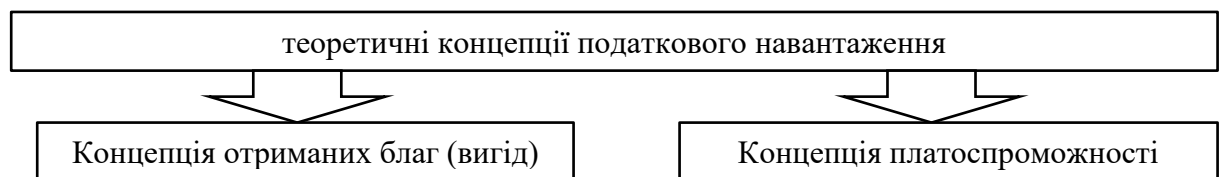

Рис 1.1. Теоретичні концепції податкового навантаження

Джерело: складено автором на основі [2]

Перша концепція, у свою чергу, передбачає два способи розподілу податкового навантаження. За одним із них, домашні господарства і підприємці мають купувати державні суспільні послуги таким же чином, як і звичайні товари та послуги на ринку. Відповідно, податкове навантаження повинно розподілятися серед різних суб'єктів залежно від обсягу споживаних ними суспільних благ. Однак на практиці буває надзвичайно важко встановити пряму еквівалентну залежність між величиною сплачених конкретною особою податкових платежів і обсягом отриманих нею суспільних благ та вигід.

На концепції платоспроможності в основному вибудовані податкові системи країн, у яких превалюють прямі податки доходного типу (наприклад, податкова система США). Справедливо вважають, що «цінність» суми, стягненої у вигляді податків, для бідної людини є значно вищою за «цінність» такої ж суми податків для багатой людини, оскільки перша витрачає свій дохід на найнеобхідніші товари і послуги, а друга – ще й на предмети розкоші. Тому з метою збалансування втрат від сплати податків бідними і багатими громадянами застосовується принцип розподілу податкового навантаження залежно від величини отримуваних платниками податків доходів [2].

У сучасній економічній літературі підходи до визначення «податкового навантаження» різняться за економічним змістом. У визначенні характеру податкового навантаження розрізняють дві сторони: якісну та кількісну (Додаток А). Із додатка бачимо, що науковці не можуть дійти згоди й у межах указаних підходів. Так, серед прихильників кількісного підходу до розуміння податкового навантаження можна виокремити ще два підходи: розуміння податкового навантаження як загальної суми коштів, сплачених на користь, та як показника, що характеризує роль податків у житті суспільства. Безумовно, розмір податкового навантаження має велике значення для розвитку економіки, проте податки здійснюють не лише кількісний вплив, а й якісно впливають на економічний розвиток. Думки прихильників якісного підходу можна також згрупувати у дві підгрупи: розуміння податкового

навантаження як характеристики податкової системи та як показника, що характеризує вплив податків на економіку.

Загалом систематизація визначень поняття податкового навантаження зображено на рис 1.2.

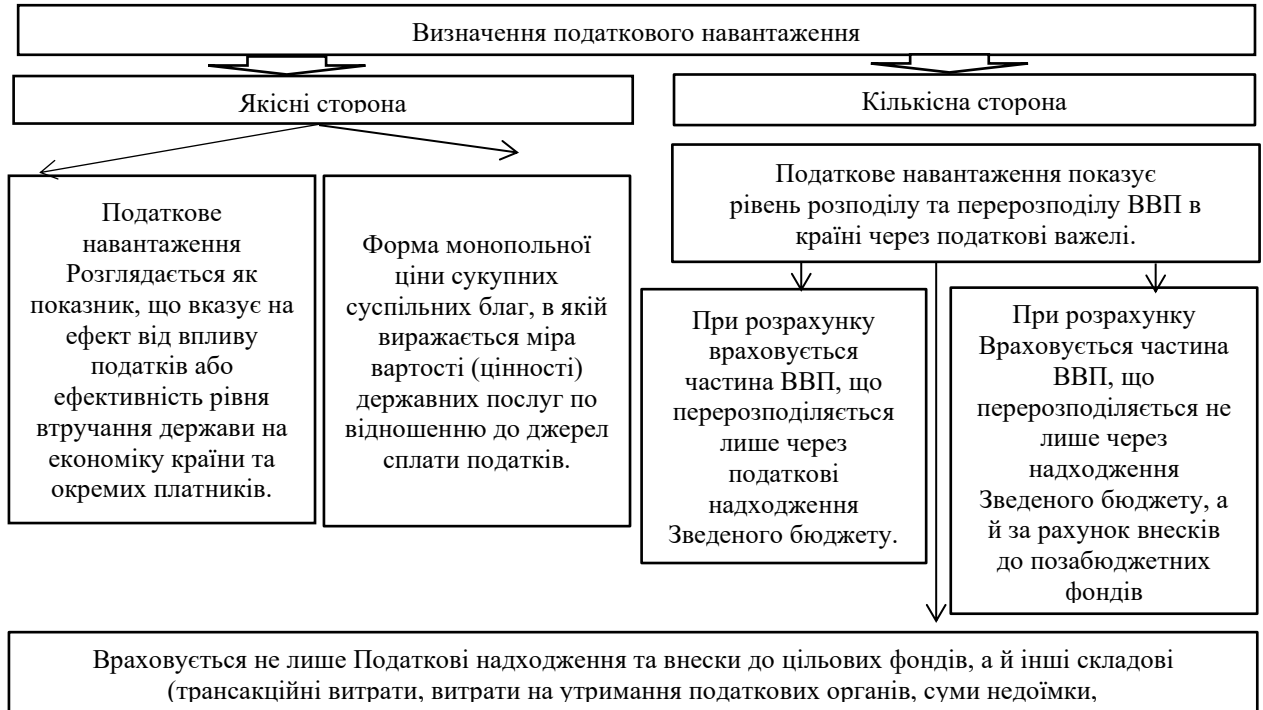

Рис 1.2. Систематизація визначень поняття податкового навантаження

Джерело: складено автором на основі [15]

Виходячи із вище наведеного вважаємо, що сутність податкового навантаження можна визначити як комплексний фінансовий тиск, що спирається на громадян, підприємства та економіку країни через систему обов'язкових платежів у формі податків, зборів та інших фіскальних внесків. Це поняття відображає не лише фінансове навантаження, але й вплив на економічну поведінку суб'єктів, рівень інвестиційної активності та соціально-економічний розвиток країни через спільну суму податків у системі.

Для розкриття сутності податкового навантаження економічного суб'єкта на макрорівні важливим є дослідження його функцій (табл.1.1).

Таблиця 1.1

Основні функції податкового навантаження на макrorівні

№ з/п	Функція	Зміст функції
1.	Інформаційна	Розглядає податкове навантаження економічного суб'єкта в якості джерела інформації. В залежності від показників, які використовуються, формується інформація про механізм оподаткування підприємства
2.	Аналітична	Податкове навантаження виступає в якості інструмента аналізу податкових платежів на фінансовий стан підприємства
3.	Контрольна	Показники податкового навантаження використовуються з метою поточного контролю за податковою ефективністю.

Джерело: складено автором на основі [15]

На величину податкового навантаження суб'єкта господарювання впливає сукупність факторів, які поділяються на зовнішні та внутрішні (Додаток А). Якщо на зовнішні фактори підприємство, практично, не може впливати, то впливаючи на внутрішні фактори, вони можуть оптимізувати податкове навантаження.

Таблиця 1.2

Фактори впливу на податкове навантаження підприємства

Фактор	Характеристика фактору
Зовнішні	
Економічні	Характеризує стан економіки в цілому, впливає на формування податкових баз за окремими податками
Політичні	Включає основні заходи розвитку бюджетної, податкової та інвестиційної політики держави, безпосередньо впливають на елементи податків. В залежності від вибору типу податкової політики податкове навантаження може суттєво коливатися
Правові	Імперативно визначають склад податкового поля, форми податків, порядок визначення податкових баз, номінальних податкових ставок тощо.
Соціальні	Соціальна політика держави здійснюється з урахуванням соціальних потреб. Держава надає низку соціальних гарантій, які фінансуються з бюджету..
Внутрішні	
Організаційні	Пов'язані з організацією виробничої, фінансової, інвестиційної та іншими видами діяльності підприємства. Вони враховують структуру управління підприємством, професійну підготовку й компетентність фахівців, залучення сторонніх експертів тощо. Вплив більшості факторів є непрямим, крім кваліфікації працівників бухгалтерської та фінансової служб.
Економічні	Безпосередньо впливають на порядок виконання підприємством своїх зобов'язань платника податків і податкового агента, застосування податкових пільг тощо.

Джерело: складено автором на основі [15]

Ознаки групування та види податкового навантаження показано у таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

Ознаки групування та види податкового навантаження

Ознака	Класифікація
За рівнем охоплення	-загальне ((на економіку) -часткове (на окремі групи платників, фактори виробництва, споживання)
За рівнем інтенсивності	-середнє (по економіці, групі платників чи факторів) -граничне
За формою оцінювання	-кількісне -якісне
За формою вираження	-номінальне/формальне (%), фактичне/ефективне (% до ВВП) -чи іншої бази

Джерело: складено автором на основі [15]

Рівень податкового навантаження залежить від податкових інструментів, які використовують суб'єкти господарювання в своїй діяльності. За характером дії інструменти податкового регулювання можна поділити на три групи: системні; складені або структурні; місцеві (рис 1.3).

Рис 1.3. Структурні інструменти податкового навантаження

Джерело: складено автором на основі [14]

Отже, податкове навантаження є об'ємом фінансових внесків, які покладаються на громадян та компанії у вигляді податків та обов'язкових платежів. Воно відображає обсяг фіскального тиску, що спирається на різні сегменти економіки та суспільства. Воно охоплює не лише фінансові обтяження, але й вплив на прийняття економічних рішень та розвиток бізнесу. Податкове навантаження дозволяє розуміти його важливість для функціонування економіки країни та соціально-економічного благополуччя. Це ключовий елемент податкової політики, який вимагає уважного розгляду та балансування для досягнення економічної стабільності та зростання.

1.2. Рівні та напрями податкового навантаження

Податкове навантаження є ключовим аспектом податкової політики, який визначає фінансовий тягар, що лежить на громадянах та підприємствах країни. Розглядання рівнів податкового навантаження дозволяє нам зрозуміти, яка частина доходів або вартості товарів спрямовується на сплату різних податків. Високі рівні податкового навантаження можуть впливати на економічну активність та споживчі здатності громадян, викликаючи важливі економічні наслідки. З іншого боку, аналіз напрямів податкового навантаження дозволяє розглядати, як різні сектори економіки та верстви населення сприймають фіскальне обтяження. Це стає важливим аспектом при оцінці ефективності та справедливості податкової системи, а також при визначенні її впливу на соціально-економічний розвиток країни. Розуміння цих аспектів визначає нашу здатність сприяти раціональному податковому плануванню та створенню ефективних стратегій фінансового управління.

Податкове навантаження є наслідком податкової політики держави, якісною характеристикою будь-якої системи оподаткування та реалізується на таких чотирьох рівнях: (рис 1.4).

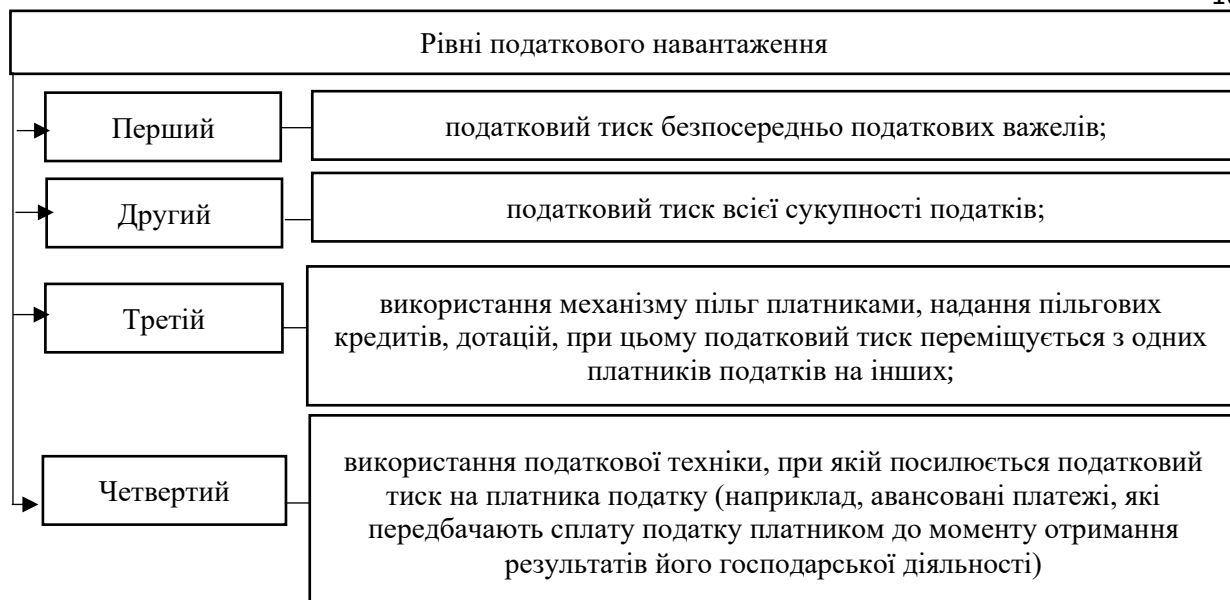

Рис 1.4. Рівні податкового навантаження

Джерело: складено автором на основі [16]

На наш погляд, різноманітність підходів до визначення рівня податкового тягара ставить питання про існування «золотої середини», якої слід дотримуватися, встановлюючи рівень податкового навантаження в країні. Адже дискреційна фіскальна політика, яку проводять провідні держави, є свідомим маніпулюванням податками з метою зміни реальних обсягів національного виробництва та прискореного економічного зростання. Фахівцями Центру міжнародних та порівняльних досліджень граничний рівень податкового тягара оцінюється в 40%. Вважається, що перевищення цього показника може привести до зниження інвестиційної активності у виробничій сфері.

Надмірний податковий тягар сприяє виникненню ситуації, коли платник захоче перенести його частину на інших суб'єктів або уникнути сплати податків. За оцінками австрійського економіста Фрідріха Шнейдера, в благополучних країнах Євросоюзу частка тіньової економіки постійно зростає. У Скандинавських країнах вона становить 10-18% від реального ВВП, в Середземномор'ї - 20-25%, в колишніх країнах соцтабору - 36-39%, а в Україні - взагалі 57% [16].

Тому перед урядами постійно стоїть дилема: збільшити податковий тиск (як компенсацію розвитку тіньового сектора) або встановити оптимальну податкове навантаження (стимулювати економіку). Для досягнення визначеної мети в короткостроковому періоді в більшості випадків застосовується стратегія збільшення тиску при декларуванні оптимізації податкового навантаження.

Необхідність податкового навантаження на різних державних рівнях (країни в цілому, регіону, окремої адміністративно-територіальної одиниці, підприємства) пояснюється великою значимістю оцінок для виявлення потенційної привабливості розвитку окремих сфер діяльності. З боку держави оцінювання системи оподаткування дозволяє зробити висновки про стан країни чи регіону в конкурентній боротьбі за залучення робочої сили та інвестицій. З точки зору підприємців - це орієнтир при прийнятті рішень для вкладення інвестицій і розміщення бізнесу.

Рівень податкового навантаження на економіку є важливою характеристикою податкової політики держави, оскільки здійснюючи податкове регулювання економіки, держава шляхом зміни обсягу податкових надходжень, кількості податків, їхніх видів і ставок, форм і методів оподаткування, застосування податкових пільг може суттєво впливати на процеси розподілу і перерозподілу ВВП між окремими секторам.

Відповідно до напрямків податкової політики визначаються напрямки податкового навантаження рис 1.5.

Рис 1.5. Напрями податкового навантаження

Джерело: складено автором на основі [13]

Важливу роль у регулюванні податкового навантаження відіграє податкове планування.

Податкове планування впливає ефективність діяльності компанії - дозволяє грамотно організувати податковий облік, оптимізувати грошові потоки, управляти витратами і прибутком, впливати на ліквідність і фінансовий стійкість.

Для побудови системи податкової оптимізації потрібно:

- досліджувати усі сторони діяльності, проаналізувати слабкі й сильні бізнес-процеси, і навіть можливі напрями на впровадження податкового планування;
- визначити кадровий документообіг по податковому питанні (перевірити всі назви, цифри, показники, дані контрагентів). Іноді дрібні помилки привертають увагу податківців. У нещасних випадках здійснення разових господарських операцій необхідно це підкреслювати;
- належно сформулювати дисконтну політику організації. У наказі про облікову політику з метою оподаткування чітко знайти й однозначно сформулювати суть методу визнання доходу на цілях оподаткування, включаючи, зрозуміло, складові його елементи. У наказі про облікову політику з метою оподаткування зафіксувати метод нарахування амортизації на основні виробничі фонди [13].

Сутність податкового планування зводиться як до мінімізації податкового навантаження, до недопущення виникнення проблеми з боку податкових органів і штрафних санкцій.

Проаналізуємо, як окремі податкові платежі, що здійснюють вплив на числові критерії фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання (таблиця 1.4).

Таблиця 1.4

Вплив податків на фінансово-господарську діяльність підприємств

Податок	Характеристика впливу	Форма впливу
ПДВ	Вибірковий, неоднорідний вплив, що залежить від сфери господарювання, продукції, що випускається, фінансових можливостей покупців.	глобальне зростання вартості ресурсів та продуктів; обмеження купівельної спроможності споживачів; обмеження обсягу виробництва та реалізації; нагромадження нереалізованого товару на складах; тимчасове відволікання оборотних засобів.
Акцизний податок	Непряме вплив, оскільки він безпосередньо входить у собівартість основний частини продукції.	
Мито і митні платежі		
Загальнодержавні місцеві податки	Непряма дія, оскільки тягар оплати переноситься на кінцевих споживачів товару.	збільшення собівартості продукції та кінцевої собівартості продукції; зменшення прибутку.
ЄСВ		збільшення собівартість продукції та зниження рівня прибутку; збільшення кінцевої вартості продукції; функціанти мотивації для ФОП.
Податок на прибуток підприємств	Допомагає визначити виробничу потужність підприємства, вибір політики відтворення.	прямий розподіл прибутку; пряма залежність між сумою податків та поточними витратами діяльності.

Джерело: складено автором на основі [14]

Таким чином, варто відмітити вагомий вплив податкового навантаження на основні фактори, що є необхідними для здійснення процесу виробництва та виконання основних функцій суб'єктом господарювання. Зокрема, суттєвий вплив податкове навантаження має на ціну сировини і матеріалів, а як результат і збільшення собівартості продукції, що в кінцевому виразі зменшує рівень прибутковості та може спричинити повне припинення підприємницької діяльності.

Отже, податкове навантаження у країні є результатом конкретної податкової політики, що проявляється на чотирьох рівнях. Перший рівень визначається безпосереднім впливом податкових важелів, другий враховує загальний податковий тиск, який виникає від усієї системи податків. Третій рівень охоплює використання пільг та фінансових стимулів, що може призводити до переміщення податкового тиску між різними суб'єктами економіки. На четвертому рівні враховується вплив спеціальних податкових

технік, таких як авансові платежі, які змінюють таймінг оплати податків. Рівень податкового навантаження є ключовим показником для оцінки ефективності податкової політики держави, оскільки він визначає вплив на розподіл та перерозподіл ВВП між різними секторами економіки. За напрямками податкового навантаження визначаються стратегічні завдання, які вирішуються через податкову політику. Ці напрями включають формування бюджетної та податкової політики, розробку соціальних програм, визначення індикаторів економічної поведінки суб'єктів господарювання та домогосподарств, а також встановлення стратегій розвитку виробництва та його структури. Ці напрями є важливими для досягнення економічної стабільності та соціально-економічного розвитку в країні.

1.3. Методика оцінювання податкового навантаження

Оцінка податкового навантаження вимагає використання спеціалізованих методик та підходів, оскільки це складний процес, що враховує різноманітні аспекти податкових платежів у різних сегментах економіки. Методика оцінювання ґрунтується на зборі та аналізі широкого спектру фінансової інформації, включаючи дані про податки, доходи, майно та інші фіскальні показники. Крім того, цей процес передбачає застосування економічних моделей та статистичних методів для визначення впливу податкового навантаження на економічну активність, рівень інвестицій, споживчу поведінку та загальний розвиток країни.

Перед тим як дослідити методику оцінювання податкового навантаження проаналізуємо підходи до вимірювання рівня податкового навантаження та послідовність визначення податкового навантаження на макро та мікро рівнях.

Існують різноманітні підходи до вимірювання рівня податкового навантаження:

- як відношення суми податкових надходжень у бюджет до величини сукупних доходів приватного сектору;
- як різниця між загальною сумою податкових надходжень і видатками й трансфертами з бюджету на утримання приватного сектору економіки;
- як частка податкових бюджетних надходжень у валовому внутрішньому продукті [12, с. 163].

Послідовність аналізу податкового навантаження на макрорівні є наступною (рис 1.6).

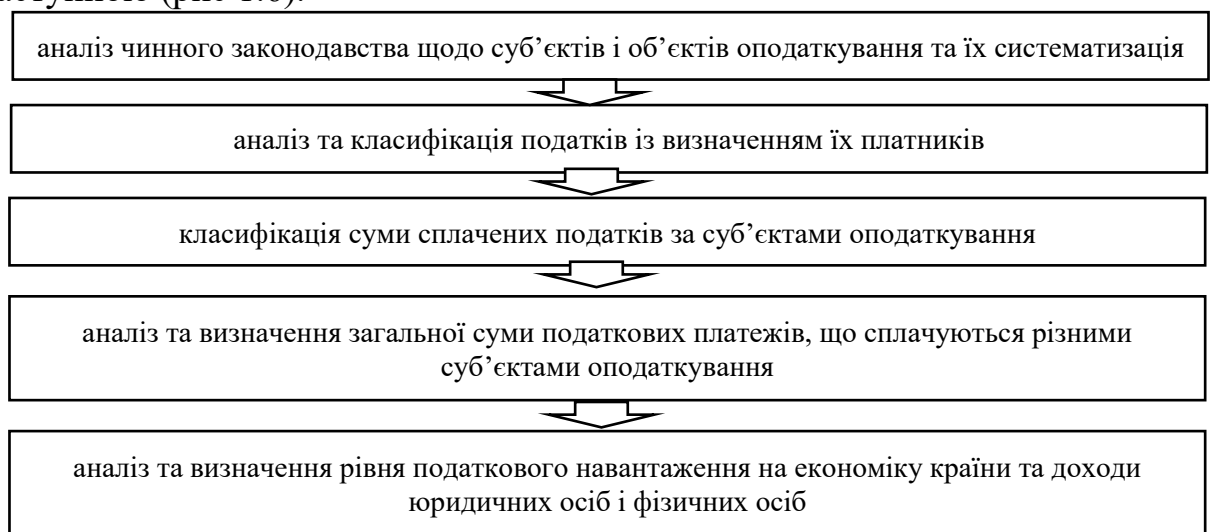

Рис 1.6. Послідовність аналізу податкового навантаження на макро рівні

Джерело: складено автором на основі [17]

Аналіз рівня податкового навантаження на економіку держави є досить важливим, оскільки саме від кількості податків, їх видів і ставок, диференційованості, наявності й обґрунтованості податкових пільг багато в чому залежать можливості їх стимулювального впливу на суб'єктів економічної діяльності, їхню спроможність до нагромадження й інвестування, що обумовлює міру структурних перетворень в економіці та зростання її ефективності [17].

На рівні підприємства етапами здійснення аналізу податкового навантаження є:

- на першому етапі досліджується податкова система загалом та її окремі елементи, темпи зростання, визначаються платежі по кожному з

податків, їх динаміка, упор робиться на ті податки та збори, що мають найбільшу частку витрат;

- на другому етапі оцінюється відносне податкове навантаження на компанію, яке показує якісні та кількісні характеристики впливу оподаткування підприємства. При визначенні рівня відносного податкового навантаження використовують систему розрахунків показників серед яких: аналітичні коефіцієнти податкового навантаження за різними показниками підприємства. Ці коефіцієнти надають характеристику впливу податків за основними фінансово-економічними показниками суб'єкт господарювання: доходи, операційні витрати, прибуток, фінансовий стан підприємства;

- третій етап податкового аналізу полягає у визначенні заборгованості підприємства з податків і зборів та порівнянні заборгованість за роками з її створення [16].

Показник податкового навантаження на рівні підприємства відіграє важливу роль в економіці підприємства, оскільки даний об'єкт дослідження має наслідки явного та неявного впливу податків на добробут їх платників.

Податкове навантаження може розраховуватися різними методами, а саме: через визначення податкових коефіцієнтів, номінальних податкових ставок та з використанням середніх ефективних податкових ставок.

Податковий коефіцієнт є відношенням розміру податкових вилучень до первісного фінансового потоку, що передувало процесу вилучення. Зміна коефіцієнта буде перебувати в діапазоні від 0 (податкові вилучення відсутні) до 1 (весь вхідний потік вилучається в якості податку).

Номінальна ставка - встановлений законом розмір податку, що підлягає сплаті з кожної одиниці оподатковування.

Ефективна ставка - співвідношення суми сплаченого податку до фактичної суми оподатковуваного доходу платника податку. Цей показник характеризує фактичний рівень оподатковування, тобто показує реальну ставку оподатковування, якою оподатковується об'єкт.

Це пов'язано з тим, що при розрахунку ефективної ставки податку враховуються особливості діючої системи оподаткування, а саме наявність прогресивної шкали ставок, податкової знижки, податкових вирахувань та інші особливості [20].

При визначенні податкового навантаження на макрорівні за методом податкових коефіцієнтів використовуються такі варіанти його розрахунку:

1) враховується частина ВВП, що перерозподіляється лише через податкові надходження Зведеного бюджету.

Податкове навантаження на рівні держави розраховується за такою формулою [19]:

$$ПН = \frac{ФПН}{ВВП} * 100\% \quad (1.1)$$

де ПН - податкове навантаження; ФПН - фактичні податкові надходження; ВВП - валовий внутрішній продукт.

Однак такий розрахунок значно занижує реальний рівень податкового тиску на платників.

2) враховується частина ВВП, що перерозподіляється не лише через податкові надходження Зведеного бюджету, а й за рахунок внесків до позабюджетних фондів.

Тобто, податкове навантаження на рівні держави слід розраховувати за такою формулою [19]:

$$ПН = \frac{ФПН + ВПФ}{ВВП} * 100\% \quad (1.2)$$

де ВПФ - внески до позабюджетних фондів.

Така методика розрахунку податкового навантаження є більш вдалою та вже відображає реальний податковий тягар, що несуть платники податків та зборів.

3) враховується не лише податкові надходження та внески до цільових фондів, а й інші складові (трансакційні витрати, витрати на утримання податкових органів, суми недоїмки, передплати та інші).

Нині існують різні методики визначення податкового навантаження господарюючого суб'єкта, які містять певну сукупність показників (Додаток Б) [19]. Що ж стосується підприємств, то вони розраховують загальні та часткові показники рівня податкового навантаження (табл.1.5).

Таблиця 1.5

Показники податкового навантаження на підприємство

Показник	Формула	Зміст показника
Загальна ефективна ставка податку (ЕСП)	$ЕСП = \frac{Пзаг.}{БП}$	Показує відношення загального обсягу податкових відрахувань (Пзаг) до бази оподаткування (БП)
Коефіцієнт податкомісткості реалізованої продукції (КВР)	$КВР = \frac{Пзаг.}{ВР}$	Визначає питому вагу загальних податкових платежів (Пзаг), які здійснює підприємство в бюджет, у сумі виручки від реалізації (ВР)
Податковіддача доходів (ПД)	$ПД = \frac{Пзаг.}{Д}$	Визначає питому вагу податкових платежів (Пзаг), які здійснює підприємство, в доході (Д)
Податковіддача витрат (ПВ)	$ПВ = \frac{Пзаг.}{В}$	Визначає співвідношення загальної суми податкових платежів (Пзаг) і витрат (В)
Податковіддача прибутку (ПП)	$ПП = \frac{Пзаг.}{П}$	Показує, в скільки разів сума сплачених податків (Пзаг) перевищує прибуток підприємства (П)
Податковіддача активів (ПА)	$ПА = \frac{Пзаг.}{А}$	Показує співвідношення суми сплачених податків (Пзаг) до вартості активів підприємства (А)
Прибуток на 1 грн сплачених підприємством податків (Пп)	$Пп = \frac{П}{Пзаг.}$	Показник, обернений коефіцієнту податковіддачі прибутку, показує відношення чистого прибутку (П) до загальної суми сплачених податків (Пзаг)
Коефіцієнт оподаткування доходу (КД)	$КД = \frac{ПД}{Д}$	Показує відношення відповідного виду податків до бази оподаткування
Коефіцієнт оподаткування витрат (КВ)	$КВ = \frac{ПВ}{В}$	
Коефіцієнт оподаткування прибутку (КП)	$КП = \frac{ПП}{П}$	

Джерело: складено автором на основі [20]

За методом ефективної ставки податку на рівні підприємств використовують такі показники [20]:

- рівень ефективної ставки податку на прибуток розраховується за наступною формулою:

$$ЕС_{пп} = \frac{ПП}{ФР} * 100\% \quad (1.3)$$

де $ЕС_{пп}$ – ефективна ставка податку на прибуток; ПП – загальна сума стягненого податку на прибуток; ФР – фінансовий результат прибуткових підприємств.

- розрахунок ефективної ставки податку на додану вартість [20]:

$$ЕС_{пдв} = \frac{ПДВ}{КСВ} * 100\% \quad (1.4)$$

де $ЕС_{\text{пдв}}$ – ефективна ставка податку на додану вартість; ПДВ – загальна сума сплаченого податку на додану вартість; КСВ – сума кінцевих споживчих витрат домогосподарств.

Податкове навантаження на підприємство вимірюється в абсолютному та відносному вираженні. Абсолютні показники є сумою всіх податків і зборів, сплачених до бюджетів.

Для чіткої та вірної характеристики та визначення рівня податкового навантаження на підприємстві використовуються наступні показники [20]:

- частка податкових виплат підприємства (П2) в загальній сумі прибутку:

$$П_2 = \frac{ПВ}{БП} * 100\% \quad (1.5)$$

де ПВ – податкові виплати підприємства; БП – прибуток підприємства;

- частка податкових виплат підприємства (П3) в об'ємі реалізації:

$$П_3 = \frac{ПВ}{ОР} * 100\% \quad (1.6)$$

де ОР – об'єм реалізації підприємства;

- визначення податкового навантаження по відношенню до доданої вартості:

$$ПН_{\text{дв}} = \frac{ПВ}{ДВ} * 100\% \quad (1.7)$$

де ДВ – додана вартість (валовий дохід за мінусом амортизації та вартості товарів, робіт та послуг, повністю використаних в процесі виробництва).

Цей метод розрахунку дозволяє визначити, яка частина доданої вартості йде податки, і навіть враховує частку матеріальних витрат, амортизаційних відрахувань, витрат за оплату праці доданої вартості підприємства [21].

Таким чином, аналіз абсолютних показників податкового тиску не надає об'єктивної оцінки рівню впливу загальної маси податків і зборів на результати діяльності суб'єктів господарювання.

Визначення податкового тиску разом із абсолютними показниками розраховуються шляхом співставлення ймовірного податкового тиску, що

включає аналіз загальної структури податкового тиску на суб'єкти підприємницької діяльності, аналіз зовнішніх та внутрішніх аналітичних коефіцієнтів податкового тиску.

Розглянемо більш детально інші показники та податки впливу на соціально-економічне становище суб'єктів господарювання, серед яких ПДВ, ПДФО, ЄСВ (таблиця 1.6).

Таблиця 1.6

Показники оцінки рівня ефективності економіко- організаційного механізму оподаткування підприємств

№	Показник	Розрахунок	Економічний зміст
1. Податкове навантаження з ПДВ			
1	Податкове навантаження доходів із ПДВ	$\text{ПДВ} = (\text{Зобов'язання} - \text{Кредит}) / \text{Дохід}$	ПДВ, що сплачується до Бюджету, в загальній сумі доходів
2	Податкове навантаження витрат із ПДВ	$\text{ПДВ} = (\text{Зобов'язання} - \text{Кредит}) / \text{Витрати}$	ПДВ, що сплачується до Бюджету, в загальній сумі витрат
2. Податкове навантаження з ПДФО			
1	Податкове навантаження із ПДФО	$\text{ПДФО} = \text{Нарахована зарплата} * 18\%$	ПДФО у сумі витрат суб'єкта господарювання
3. Податкове навантаження з ЄСВ			
1	Податкове навантаження із ЄСВ (22%)	$\text{ЄСВ} = \text{Нарахована зарплата} * 22\%$	ЄСВ у сумі витрат суб'єкта господарювання
2	Податкове навантаження із ЄСВ (8,41%-інваліди)	$\text{ЄСВ} = \text{Нарахована зарплата} * 8,41\%$	ЄСВ у сумі витрат суб'єкта господарювання

Джерело: складено автором на основі [14]

Проаналізувавши методику визначення податкового навантаження на макро та мікро рівнях, також варто проаналізувати методику визначення податкового навантаження на фізичних осіб.

Податковий тягар для фізичних осіб пов'язаний із існуванням ефекту доходів та ефекту заміщення.

Ефект доходів пов'язаний із тим, що в наслідок сплати податків у фізичних осіб залишається менший реальний дохід та відповідно скорочується споживання ними ринкових благ. Ефект доходів призводить до втрати добробуту фізичної особи, тобто до виникнення податкового тягара у тому

разі, коли сума сплачених податків не компенсується споживанням суспільних благ, наданих йому державою.

Ефект заміщення пов'язаний з тим, що внаслідок збільшення податків фізична особа заміщує оподатковані товари іншими товарами, які не оподатковуються або оподатковуються за зниженою ставкою, що призводить до зміни структури його споживання. Ефект заміщення, що призводить до зменшення добробуту платників податків, називають надлишковим податковим тягарем.

Таким чином, податковий тягар - це погіршення добробуту платника податків через оподаткування, що пов'язано із дією ефекту доходу та ефекту заміщення. Тобто визначення податкового тягара не можна зводити лише до розрахункового показника, бо необхідно також враховувати вплив оподаткування на добробут платників податків.

Досліджуючи податкове навантаження на економіку та суспільство в цілому, варто враховувати такі ефекти як [22]:

- ефект доходу, що пов'язаний із зменшенням виробництва та споживання приватних благ, що не компенсується збільшенням виробництва та споживанням суспільних благ через неефективне використання державою отриманих податків;
- ефект зниження загальної економічної ефективності внаслідок зменшення виробництва та споживання оподатковуваних товарів нижче оптимального рівня;
- ефект зменшення справедливості розподілу суспільного багатства через вплив оподаткування.

Для визначення впливу оподаткування на рівномірність (справедливість) розподілу доходів в економіці використовують криву Лоренца та коефіцієнт Джині.

На рис. 1.7 представлено графік, що відображає рівень розподілу доходів в економіці. Варто зазначити, що на цьому графіку накопичувальна частка

населення упорядкована наростаючим підсумком до їх доходу, тобто від самої бідної до більш багатой верстви населення.

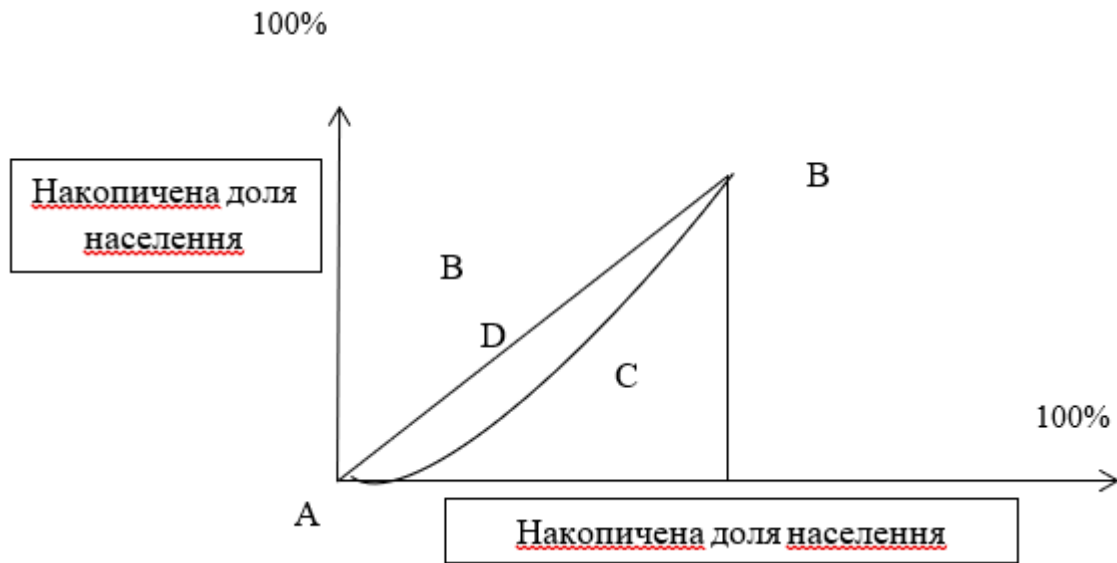

Рис 1.7. Крива Лоренца

Джерело: складено автором на основі [22]

На графіку лінія АВ - лінія теоретично можливого рівня рівномірного розподілу доходів населення (абсолютної рівності); крива, що з'єднує точки А та В - крива Лоренца, що вказує на відхилення від рівня абсолютної рівності, тобто на ступінь нерівності розподілу доходів між різними верствами населення.

Чим більше відхилення кривої Лоренца від лінії абсолютної рівності (чим більше її вигин), тим більше ступінь нерівності в розподілі доходу в економіці.

Кількісним відображенням кривої Лоренца, що вказує ступінь існуючої нерівності, є коефіцієнт Джині, який визначається за формулою [22]:

$$\text{Коефіцієнт Джині} = \frac{\text{Площа } D}{\text{Площа } D + \text{Площа } C} \quad (1.8)$$

Коефіцієнт Джині має діапазон значення від 0 до 1. Чим менше значення коефіцієнту, тим менший ступінь нерівності в розподілі доходів в економіці, тобто тим більш наближеним є фактично існуючий розподіл доходів до гіпотетичного рівня абсолютної рівності. Наприклад, при значенні коефіцієнта

на рівні нуля - маємо рівень абсолютної рівності в розподілі доходів; при значенні коефіцієнта на рівні одиниці - маємо рівень абсолютної нерівності в розподілі доходів між різними верствами населення.

Таким чином, криву Лоренца та коефіцієнт Джині можна використовувати для визначення зміни справедливості розподілу суспільного багатства під впливом різних факторів, в тому числі системи оподаткування. Якщо зміни в системі оподаткування призводять до збільшення рівня нерівності в розподілі доходів населення, то це свідчить про збільшення податкового тягара на економіку та суспільство в цілому.

Американський економіст Артур Лаффер побудував графік (рис 1.8), за яким оптимальне податкове навантаження має дорівнювати близько 35-40% від доходу. Занадто низькі податки не дають державі можливості виконувати свої функції, а перевищення цього параметра призводить до зниження доходів державного бюджету та глибокої тонізації економіки.

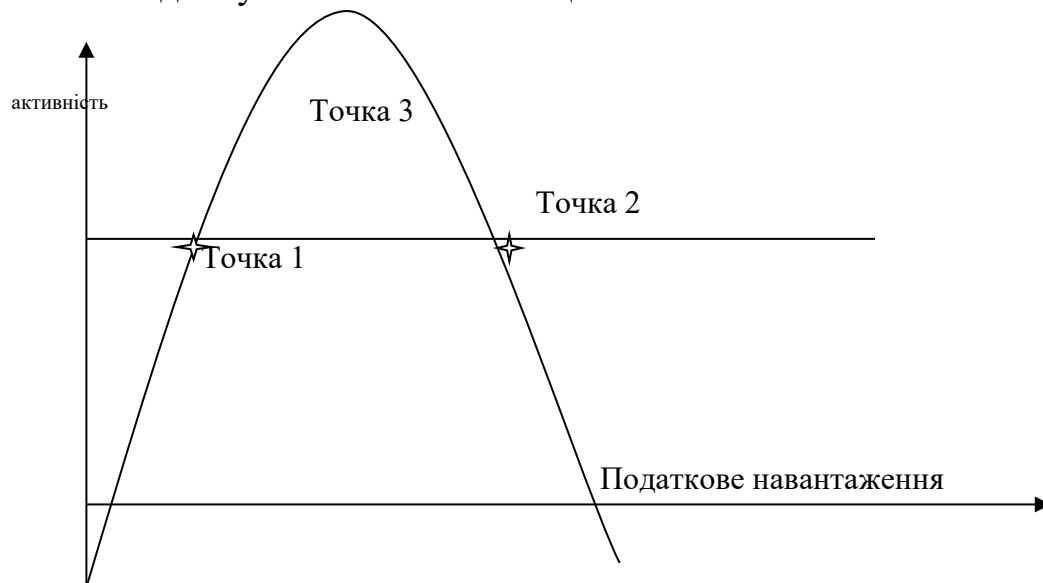

Рис 1.8. Крива Лаффера

де, точка 1 – оптимальне податкове навантаження – 36,6%;

точка 3 – допустиме податкове навантаження – 45-55%;

точка 2 – податкове навантаження, за якого ведення бізнесу не має сенсу.

Джерело: складено автором на основі [22]

Це має місце, коли податки складають 60% і вище від обсягу доходу. У цьому випадку бізнес працює, але з'являється податковий ризик для підприємства.

Однією з найбільш прогресивних методологій підрахунку податкового навантаження на сьогоднішній день є методика, запропонована Світовим Банком спільно із всесвітньовідомою аудиторською та консалтинговою компанією Price Waterhouse Coopers. За даною методикою оцінювання податкового навантаження здійснюється за наступними показниками [22]:

- 1) кількість податкових платежів;
- 2) час, необхідний для розрахунку та сплати податків;
- 3) загальна (сумарна) ставка оподаткування.

Отже, розрахунок податкового навантаження є складним процесом, який вимагаючи використання різноманітних методик та підходів. Різні методики базуються на аналізі широкого спектру фінансових даних, включаючи інформацію про податки, доходи та майно. Вони передбачають використання економічних моделей та статистичних інструментів для визначення впливу податкових навантажень на макро та мікро рівні. Оцінка податкового навантаження допомагає зрозуміти вплив податкової політики на рівень інвестицій, споживчу активність та загальний розвиток країни. Цей процес важливий для розробки обґрунтованих стратегій податкової політики та прийняття ефективних рішень у цій сфері.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ

2.1. Аналіз податкового навантаження в Україні

Податкове навантаження в Україні є ключовим аспектом економічної системи, відображаючи обсяги та структуру платежів до бюджету. Зростання чи зниження податкового тягара впливає на фінансове здоров'я країни та конкурентоспроможність бізнесу. Аналіз цього показника дозволяє розкрити його вплив на економічний розвиток, ідентифікувати потенційні ризики та сприяти розробці ефективної податкової політики для стимулювання економічного зростання. У цьому контексті обґрунтоване дослідження податкового навантаження в Україні є актуальним та важливим завданням.

Потреби держави визначають рівень оподаткування та податкове навантаження на економіку країни. Дослідження обсягу, структури та ефективності державних витрат, джерелом фінансування яких є податки, дозволяють отримати більш об'єктивну оцінку рівня податкового навантаження.

За даними Міністерства фінансів України, ВВП у 2022 р. знизився на 29,1 %, що є найбільшим падінням за роки незалежності [23]. До Державного бюджету України у 2022 р. надійшло 1787,7 млрд грн, що на 490,8 млрд грн, або на 37,8 % більше ніж у 2021 р. Водночас 481,1 млрд грн із зазначеної суми становили гранти від міжнародних партнерів (МФО, Європейського Союзу та окремих країн), які надійшли до українського бюджету після початку повномасштабної війни (26,9 % від усіх доходів державного бюджету за рік). Видатки державного бюджету у 2022 р. порівняно з 2021 р. зросли на 1214,2 млрд грн, або на 81,4 % й становили 2705,7 млрд грн. Такий приріст значною мірою пояснюється суттєвим зростанням фінансування сектору оборони та безпеки. Видатки на оборону держави займали найбільшу частку від усіх

видатків державного бюджету, а саме 42,2 %. У результаті дефіцит бюджету України у 2022 р. є найвищим за всі роки незалежності й становить 918 млрд грн [24].

За інформацією Міністерства фінансів України, внаслідок широкомасштабного вторгнення російських військ на виконання дохідної частини державного бюджету у 2022 р. мали вплив такі фактори:

- зупинка усіх зовнішньоекономічних операцій через ділянки українсько-російського та українсько-білоруського кордонів, зокрема транзитних, повна зупинка авіаперевезень та блокування роботи морських портів, що, за даними Держкомстату, позначилося на зниженні обсягів імпорту та експорту товарів відповідно на 24,1 % та на 35,1 % порівняно з 2021 р.;
- суттєве падіння економіки та ділової активності платників податків;
- масштабна міграція населення - як внутрішня, так і за межі України;
- руйнація нафтопереробних заводів, металургійних комбінатів, інфраструктурних та енергетичних об'єктів;
- тимчасове призупинення роботи системи автоматичного відшкодування ПДВ;
- надання права фізичним особам-підприємцям та юридичним особам перейти на спрощену систему оподаткування, обліку та звітності зі сплатою єдиного податку за ставкою 2 %;
- тимчасове запровадження ставки ПДВ у розмірі 7 % та зниження ставки акцизного податку на основні види пального;
- «тимчасове звільнення у квітні-червні від оподаткування товарів, що ввозились на митну територію України платниками єдиного податку, транспортних засобів, що ввозились громадянами, а також ввізного мита під час імпорту товарів підприємствами;
- звільнення від оподаткування операцій з ввезення на митну територію України товарів оборонного призначення;

- по рентній платі за користування надрами для видобування природного газу: запровадження диференційованих розмірів ставок; тимчасове визначення податкових зобов'язань, виходячи із реалізованих обсягів газу природного, а не видобутих; зміна підходу до визначення фактичної ціни реалізації природного газу для розрахунку податкових зобов'язань;
- збільшення з 01 січня 2022 р. на 20 % специфічних ставок та мінімального акцизного податкового зобов'язання з тютюнових виробів;
- збільшення з 01 березня 2022 р. ставки на спирт та алкогольні напої на 5 %;
- збільшення грошового забезпечення військовослужбовців;
- перерахування грантів до державного бюджету міжнародними партнерами» [24].

З переліку вищезазначених факторів більшість із них пов'язані зі змінами у системі оподаткування, зокрема зміна ставок оподаткування, звільнення від оподаткування тощо. Оскільки основним джерелом дохідної частини бюджету країни є податки, доцільно розглянути структуру податкових надходжень та інших статей доходів зведеного бюджету України за 2018-2022 рр. (таблиця 2.1).

Таблиця 2.1

**Структура податкових надходжень зведеного бюджету України за
2018 - 2022 рр., %**

Показники	Роки				
	2018	2019	2020	2021	2022
Доходи, млрд. грн.	1184,3	1289,8	1376,7	1662,2	2196,3
Податкові надходження, млрд. грн.	986,3	1070,3	1136,7	1453,8	1343,2
Питома вага податкових надходжень у доходах, зокрема:	83,3	83,0	82,6	87,5	61,2
Загальнодержавні податки і збори, з них:	78,1	77,3	76,6	81,7	55,8
податок на доходи фізичних осіб	19,4	21,4	21,4	21,0	19,2
податок на прибуток підприємств	9,0	9,1	8,6	9,9	6,0
рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	4,2	4,0	4,2	5,4	4,3
податок на додану вартість	31,6	29,4	29,1	32,3	21,3

Продовження таблиці 2.1

акцизний податок	11,2	10,6	10,7	10,4	4,8
мито	2,3	2,3	2,2	2,3	-
екологічний податок	0,4	0,5	0,4	0,4	0,2
Місцеві податки та збори, з них:	5,2	5,7	5,5	5,4	3,8
Єдиний податок	2,5	2,7	2,8	2,8	2,2
Неподаткові надходження	16,3	16,5	17,0	12,2	16,8
Доходи від операцій з капіталом	0,2	0,2	0,3	0,2	0,1
Кошти від закордонних країн і міжнародних організацій	0,13	0,09	0,09	0,08	21,92
Всього доходів	100,0	100,0	100	100	100

Джерело: складено автором на основі [23]

Виходячи із методики розрахунку податкового навантаження, яку ми визначили у підпункті 1.2, визначимо рівень податкового навантаження в Україні за 2018-2022 років (табл.2.2).

Таблиця 2.2

Рівень податкового навантаження в Україні за 2018-2022 рр.

Показники	Роки				
	2018	2019	2020	2021	2022
1. Податкові надходження до Зведеного бюджету, млрд. грн	986,3	1070,3	1136,7	1453,8	1343,2
2. Валовий внутрішній продукт (у фактичних цінах), млрд. грн	3558,7	3974,6	4194,1	5459,6	5191,0
3. Рівень податкового навантаження (без ЄСВ), %	27,72	26,93	27,10	26,62	25,88
4. Надходження ЄСВ, млрд. грн	228,0	273,5	294,4	349,0	425,3
5. Загальний рівень податкового навантаження (з ЄСВ), %	34,1	33,8	34,1	33,0	34,1

Джерело: складено автором на основі [23]

У 2022 р. порівняно з 2021 р. спостерігаємо зменшення рівня податкового навантаження на 0,74 %, його значення становить 25,88 %. На відміну від нього, загальний рівень податкового навантаження зріс на 1,1 % й становить 34,1 %. За цей період відбулося значне зменшення валового внутрішнього продукту та податкових надходжень. Однак при цьому в 2022 р. надходження єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування становили 425,3 млрд грн, що на 76,2 млрд грн, або 21,8 % більше порівняно з 2021 р.

Слід зауважити, що на загальний рівень податкового навантаження, окрім загальнодержавних і місцевих податків та зборів, значний вплив має надходження єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. У підприємницькій діяльності ЄСВ спричиняє суттєвий фіскальний тиск на фонд оплати праці. Хоча ЄСВ не належить до податкових платежів, вважаємо доцільним враховувати його при розрахунку рівня податкового навантаження. Значна різниця між значеннями загального рівня податкового навантаження та рівня без урахування ЄСВ простежується на рис. 2.1.

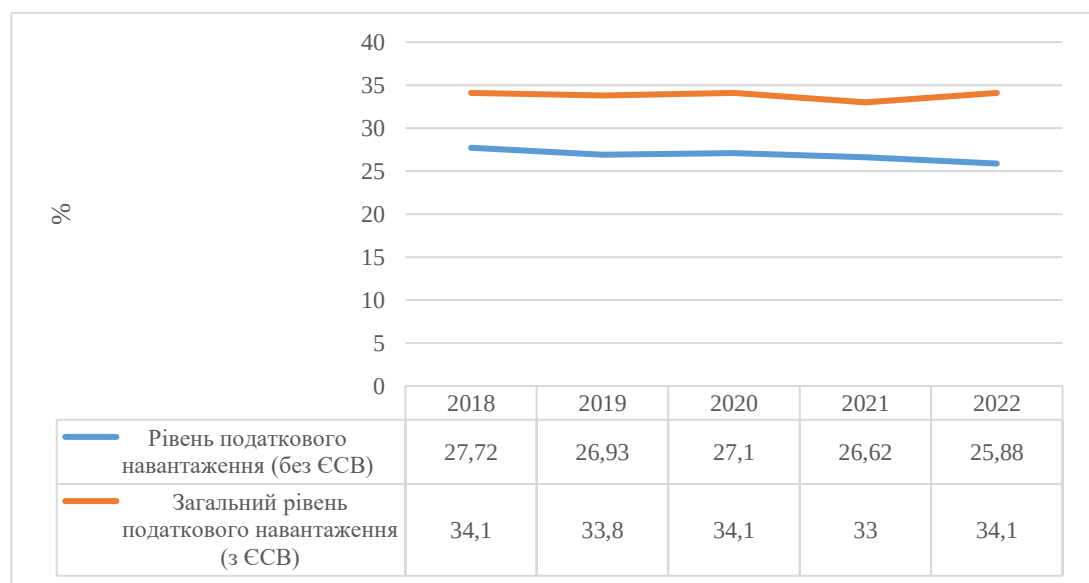

Рис 2.1. Динаміка рівня податкового навантаження в Україні за 2018–2022 роки

Джерело: складено автором на основі [23]

Аналіз податкового навантаження в Україні, проведений графічним способом, показав, що динаміка має стабільний характер. Найменший діапазон між значеннями загального рівня податкового навантаження та рівня без урахування ЄСВ спостерігається у 2021 р., найбільший - у 2022 р. Отже, зростання податкового навантаження на платників податків у 2022 р. відбулося переважно за рахунок збільшення надходження ЄСВ.

До значних економічних втрат призвели руйнування виробничих потужностей та інфраструктури, порушення логістичних ланцюгів постачання

та збуту продукції, тимчасова окупація окремих територій, міграція та внутрішнє переміщення населення України. Проте, незважаючи на зростання безробіття і зниження реальних доходів населення, у складний воєнний час платники податків продовжують підтримувати нашу державу, сумлінно сплачуючи до бюджету податки.

Для визначення рівня податкового навантаження суб'єктів господарської діяльності проаналізуємо податкове навантаження з податку на прибуток та податкове навантаження на прибуток підприємств.

Розрахунок податкового навантаження податку на прибуток показано у табл.2.3.

Таблиця 2.3

**Розрахунок податкового навантаження податку на прибуток у
2018-2022 роках**

	2018	2019	2020	2021	2022
Обсяг надходжень податку на прибуток до зведеного бюджету України, млрд грн	91,1	117,3	118,5	163,8	130,6
Фінансовий результат до оподаткування підприємств, що отримали прибуток, млрд. грн	668,9	869,6	674,0	1352,1	941,1
Нормативна ставка податку на прибуток підприємств, %	18	18	18	18	18
Податкове навантаження податку на прибуток підприємств, %	13,6	13,5	17,6	12,1	13,9
Коефіцієнт продуктивності податку на прибуток	0,757	0,749	0,977	0,672	0,772
Втрати бюджету від надання податкових пільг, млрд. грн	29,3	39,2	2,8	79,6	38,8

Джерело: складено автором на основі [25-27]

З таблиці 2.3 бачимо, що протягом періоду, що досліджується, рівень податкового навантаження змінювався від 13,6 % у 2018 році до 17,6 % у 2020 році. У 2022 році ефективна ставка, виходячи з обсягу фінансового результату до оподаткування підприємств, які отримали прибутки, досить висока та склала 13,6 %.

З 2018 по 2021 рік спостерігається загальний позитивний тренд у збільшенні обсягу надходжень податку на прибуток до бюджету України.

Однак, у 2022 році спостерігається зниження обсягу надходжень порівняно з попереднім роком. Збільшення податкового навантаження в 2020 році призвело до збільшення обсягу надходжень податку на прибуток до бюджету України. Проте, зниження податкового навантаження в 2021 році супроводжувалося значним зростанням обсягу надходжень, що може свідчити про більшу ефективність збору податків при меншому навантаженні.

Динаміка рівня податкового навантаження на прибуток підприємств показана на рис 2.2.

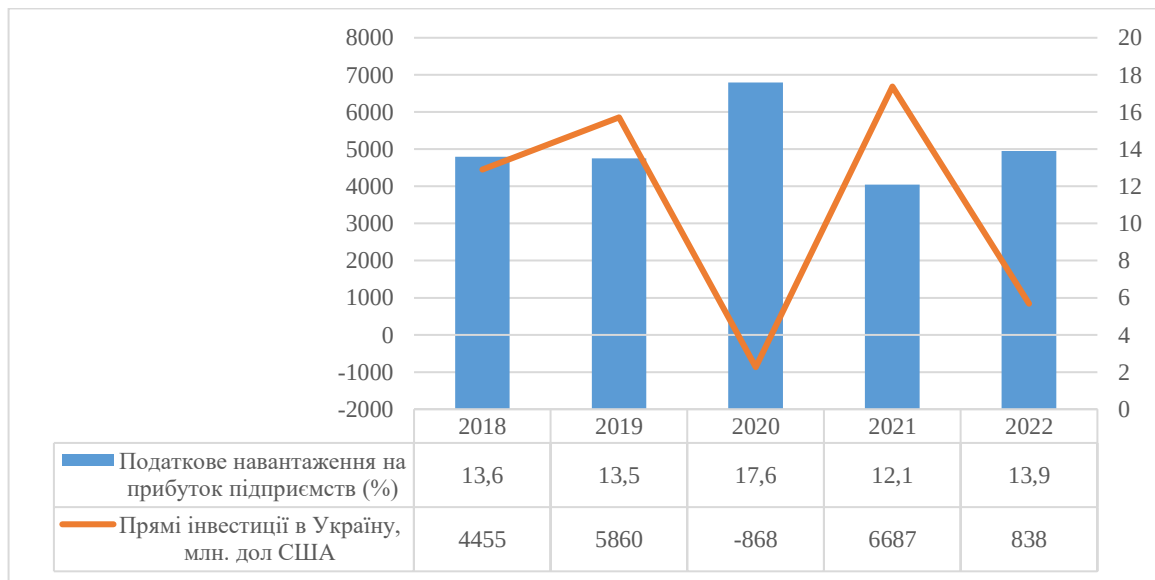

Рис. 2.2 Динаміка рівня податкового навантаження на прибуток підприємств

Джерело: складено автором на основі [25-27]

З 2018 по 2022 рік податкове навантаження зазнало значних змін, коливаючись від 12,1% до 17,6%. Спостерігається висока варіативність у рівні оподаткування підприємств, що може впливати на їхню прибутковість та здатність залучати інвестиції. За аналогічний період обсяг прямих інвестицій в Україну також зазнав змін. Наприклад, був від'ємним у 2020 році (-868 млн. доларів США), але пізніше показав позитивну динаміку у 2021 та 2022 роках.

Між обсягом прямих іноземних інвестицій в Україну та рівнем податкового навантаження на прибуток юридичних осіб має існувати суттєвий обернено пропорційний зв'язок. Реальна залежність обсягів прямих іноземних

інвестицій від податкового навантаження на прибуток підприємств, який ми розраховували як ефективна ставка податку на прибуток, наведена на рисунку 2.3.

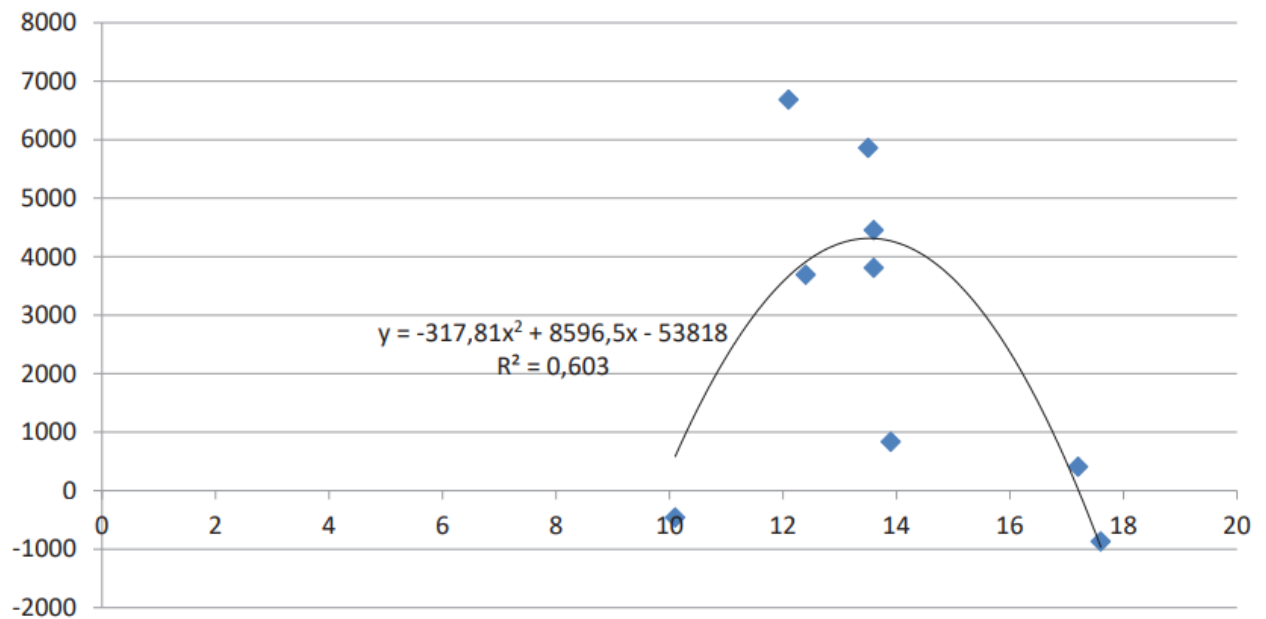

Рис 2.3. Залежність обсягів прямих іноземних інвестицій (в млн дол США) від податкового навантаження на прибуток підприємств (y %)

Джерело: складено автором на основі [25-27]

За даними рис.2.3 ми можемо побачити непряму залежність обсягів прямих іноземних інвестицій в економіку України від розміру податкового навантаження на прибуток підприємств. Вона несуттєва. Залежність вірогідна лише на 60,3%. Прямої залежності між цими показниками протягом 2018–2022 років не існувало. Частково це пояснюється зовнішніми важливими факторами, на зразок антитерористичної операції, локдауну та воєнного стану.

Перед тим як проаналізувати податкове навантаження на доходи населення, необхідно відобразити співвідношення відсотків усіх загальних доходів населення та відповідної кількості населення, що їх одержали. В цьому нам допоможе крива Лоренца (рис 2.4).

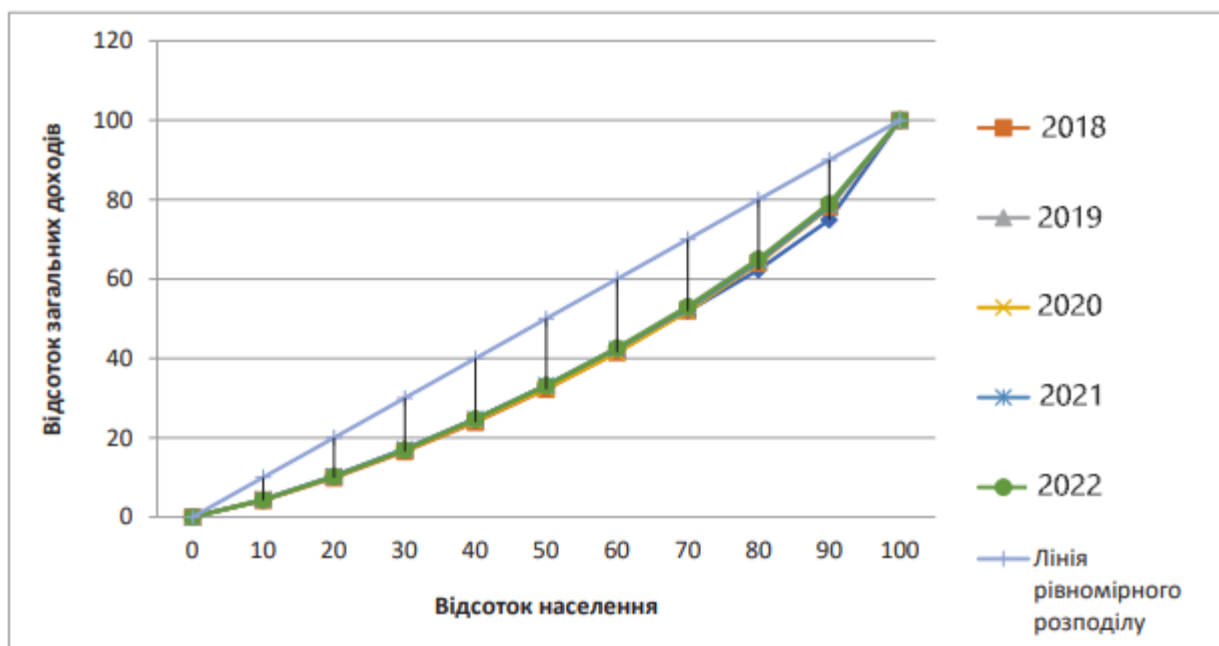

Рис 2.4. Криві Лоренца в 2018–2022 роках

Джерело: складено автором на основі [28]

Лінія рівномірного розподілу доходів означає, що 10% населення мали б одержати 10% загальних доходів фізичних осіб, 20% населення – 20% загальних доходів, 30% громадян – 30% загальних доходів і т. д.

Ми б мали однаковий, або урівнений середньодушовий дохід. Реальна картина дещо інакша. Перші 10% фізичних осіб із найменшими доходами в 2022 році одержали 4,3% загального обсягу доходів усіх громадян. Друга 10% – група населення, ранжована за рівнем середньодушових еквівалентних загальних доходів, одержала 5,9% обсягу загальних доходів населення. Третя група одержала в 2022 році – 6,7% доходів, четверта – 7,8%, п'ята – 8,4%, шоста – 9,5%. Тобто, 60% населення, найбіднішого за доходами на душу населення, одержали – 42,6% від загального обсягу доходів. Десята 10%-група одержала у 2022 році 21,0% всього обсягу доходів, що офіційно обліковуються нашими державними статистичними органами. Подібна ситуація розподілу загальних доходів за децильними (10%-ми) групами населення спостерігалася і в попередні роки, які ми досліджували.

Про те, чи вистачає громадянам України зароблених ними грошей свідчить динаміка зміни структури витрат та заощаджень населення за останні роки [28]. Так, у 2018 році населення витрачало на придбання товарів та послуг 92,8% своїх зароблених коштів. У наступні роки населення трохи менше витрачало своїх ресурсів на їх придбання. Так, у 2019 році – це 87,6% від загального обсягу витрат, у 2020 році частка збільшилася до 89,8%, у 2021 році на придбання товарів та послуг населення витратило 89,0%, а в наступному році – 87,6% всіх ресурсів домогосподарств. Населення зменшувало обсяги свого споживання через зростання податкового навантаження: поточні податки на доходи, майно збільшили свою частку з 9,2% сукупних витрат домогосподарств у 2018 році до 11,2% у 2022 року.

Щодо заощаджень, то позитивний їхній приріст був у 2019 році. У 2020 та 2021 роках відмічалось зменшення заощаджень на 0,4% сукупних витрат домогосподарств. У 2022 році населення направило на заощадження 0,2% всіх своїх сукупних ресурсів.

ПДФО зменшує споживання громадян. І нас цікавить яким є податкове навантаження на доходи фізичних осіб з цього податку. Результати розрахунків податкового навантаження, або середньої ефективної ставки ПДФО та військового збору наведені у табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Аналіз податкового навантаження на доходи населення у 2018-2022 роках

	2018	2019	2020	2021	2022
Надходження ПДФО та військового збору до бюджетів усіх рівнів, млрд. грн	229,9	275,5	349,8	380,7	420,7
Номінальні доходи населення, млрд. грн	3248,7	3699,3	3972,4	4319,2	4563,5
Податкове навантаження на доходи населення (ефективна ставка ПДФО та військового збору,%)	7,08	7,45	8,80	8,81	9,22

Продовження таблиці 2.4

Продуктивність ПДФО та військового збору, %	36,3	38,2	45,1	45,2	47,3
---	------	------	------	------	------

Джерело: складено автором на основі [25]

З таблиці 2.4 бачимо, що спостерігається зростання податкового навантаження на доходи населення, зокрема воно зростало з 7,08% в 2018 році до 9,22% в 2022 році. Це свідчить про тенденцію збільшення відсоткової частки оподаткування доходів населення від їх загального обсягу. Також спостерігаємо стабільне збільшення продуктивності ПДФО та військового збору. Продуктивність цих податків показує, який відсоток від загальних доходів населення вони становлять. Цей показник зрос з 36,3% в 2018 році до 47,3% в 2022 році, що свідчить про збільшення ефективності збору цих податків відносно загальних доходів населення.

Отже, можна відзначити, що впродовж цього періоду податкове навантаження на доходи населення зростало, що відображається у збільшенні відсоткової частки оподаткування доходів у відношенні до їх загального обсягу. Однак збільшення продуктивності цих податків також свідчить про ефективність збору податків відносно загальних доходів населення.

Проаналізуємо загальний показник податкового навантаження юридичних та фізичних осіб (табл.2.5).

Таблиця 2.5

Надходження основних податків з юридичних та фізичних осіб в Україні відносно ВВП (%)

Показники	Середній показник за 2014 - 2020 рр.	2021	2022
Податок на доходи фізичних осіб	6,1	7,0	8,1
Податок на прибуток юридичних осіб	2,7	2,5	2,5
Податки на споживання юридичних та фізичних осіб	11,8	13,8	11,7
Загальний показник податкового навантаження юридичних та фізичних осіб	27,7	26,6	25,9

Джерело: складено автором на основі [25,28]

З таблиці 2.5 бачимо, що загальний показник податкового навантаження зменшився з 27,7% з 2014 -2020 років до 25,9% у 2022 році.

У цей період податок на доходи фізичних осіб зріс з 6,1% у 2014 -2020 роках до 8,1% у 2022 році. Це свідчить про більш високі ставки оподаткування для фізичних осіб, що вплинуло на їхню мотивацію до праці та споживання.

Натомість, податок на прибуток юридичних осіб залишився стабільним протягом цього періоду, зафіксувавшись на рівні 2,5%. Це є стратегічним кроком для підтримання конкурентоспроможності підприємств та стимулювання бізнесу.

Цікаво помітити, що податки на споживання зросли до 13,8% у 2021 році, але потім знову знизилися до 11,7% у 2022 році. Це вказує на зміни в політиці оподаткування, спрямовані на підтримку споживчої активності та підтримку економічного зростання.

Отже, можна сказати, що в період з 2018 по 2022 рік в Україні спостерігалися різкі коливання рівня податкового навантаження. Цей показник змінювався від 12,1% до 17,6%, показуючи нестабільність у системі оподаткування. Відзначено, що у 2022 році спостерігалось зниження рівня податкового навантаження на підприємства. Це зменшення призвело до скорочення обсягу надходжень податку на прибуток до бюджету країни. Такий тренд може вказувати на важкість у зборі податків і їхній вплив на прибутковість підприємств. Також у 2022 році спостерігалось значне зростання надходжень єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (ЄСВ). Це призвело до загального зростання податкового навантаження, відображаючи складні та динамічні зміни в цій сфері. Одним із ключових показників є зростання оподаткування доходів населення з 7,08% у 2018 році до 9,22% у 2022 році. Це свідчить не лише про збільшення частки оподаткування доходів у загальному обсязі, а й про підвищену ефективність збору податків із цього джерела, зокрема ПДФО та військового збору.

2.2. Аналіз податкового навантаження у зарубіжних країнах

Аналіз податкового навантаження у зарубіжних країнах є необхідним для розуміння різноманітності податкових систем та їх впливу на економічний розвиток. З країнами із різними податковими моделями пов'язана широка гама підходів до збирання та розподілу податків. Порівняльний аналіз може виявити ефективні практики та слабкі сторони різних систем, сприяючи вдосконаленню податкової політики власної країни. Підходи до ставок оподаткування, видів податків та використання податкових пільг в зарубіжних країнах можуть слугувати важливими джерелами вивчення та впровадження найбільш ефективних моделей для стимулювання економічного зростання та соціального розвитку.

Загальний рівень податкового навантаження у країнах з розвинутою ринковою економікою показано у табл.2.6.

Таблиця 2.6

Податкове навантаження у країнах з розвинутою ринковою економікою у 2022 році

Країна	Податкове навантаження, %	В порівнянні з Україною, %
Данія	27,5	-29,6
Канада	28,8	-28,3
Ісландія	31,8	-25,3
Велика Британія	37,3	19,8
Фінляндія	39	-18,1
Норвегія	41,6	-15,5
Польща	43,6	-13,5
Греція	46,4	-10,7
США	46,7	-10,4
Німеччина	46,7	-10,4
Швеція	52,8	-4,3
Австрія	53,1	-4,0
Україна	34,10	-
Бельгія	57,3	0,2
Франція	65,7	8,6
Італія	68,5	11,4

Джерело: складено автором на основі [31,34]

З таблиці 2.6 бачимо, що Україна має податкове навантаження на рівні 34,1%. У порівнянні з іншими країнами, можна помітити, що податкове навантаження в Україні є середнім на тлі цього списку. Низьші показники

податкового навантаження виявлені в Данії (27,5%), Канаді (28,8%), Ісландії (31,8%), тобто ці країни мають значно менший обсяг податків у порівнянні з Україною.

У той же час, більш високі показники спостерігаються у країнах, таких як Франція (65,7%), Італія (68,5%), Бельгія (57,3%). Ці країни мають набагато вищий рівень податкового навантаження порівняно з Україною. Також важливо враховувати вплив податкових пільг на розподіл податкового тягаря. Для платників податків, які не претендують на пільги та не виконують свої податкові зобов'язання, податковий тягар подвоюється. Це призводить до нерівномірного розподілу податкового навантаження між галузями економіки та підприємствами.

Аналіз табл.2.6 відображає різноманітність податкових систем та підходів у різних країнах. Високі рівні податкового навантаження вказують на широкий спектр послуг та соціальних програм, які фінансуються за рахунок оподаткування. Низькі ж рівні можуть спричинені більш лояльною податковою політикою або економічною стратегією приваблення інвестицій та розвитку підприємництва.

Як видно з даних у табл. 2.7, ставки податку у країнах з розвинутою ринковою економікою значно різняться. У таких європейських країнах, як Франція, Німеччина, Іспанія, Угорщина, Польща, Румунія, Словаччина максимальні ставки ПДВ становлять 19-27%; податку на прибуток – 9-31%; індивідуального прибуткового податку (ПДФО) – 0-45%. В Україні ставки цих податків встановлені на рівні 20, 18 і 18% відповідно, з чого можна зробити висновок, що Україна належить до країн з помірним податковим навантаженням, тобто помірним рівнем податкових ставок.

Ставки податку на прибуток у країнах світу у 2022 році, %

Країна	Податок на доходи фізичних осіб	Податок на прибуток	ПДВ
Франція	прогресивна (5-ти ступенева), від 14 % (для окремих виплат від нуля) до 45 %, депозити і дивіденди - 12,8 %	31 %, МСП - 15 %	20 %, пільгові - 5,5 % (в тому числі ліки і медзасоби)
Німеччина	прогресивна (5 -ти ступенева) від 14 % (для окремих виплат від нуля) до 45 %, депозити і дивіденди - 25 %	29,89 %	19 %, пільгові - 7 % (в тому числі ліки і медзасоби)
Іспанія	прогресивна (5 -ти ступенева) від 9,5 % до 22,5 %, депозити і дивіденди - 19 %	25 %	21 %, пільгові - 10 % (в тому числі ліки медзасоби)
Угорщина	15 %, депозити і дивіденди - 15 %	9 %	27 %, пільгові - 5 % (в тому числі ліки і медзасоби)
Польща	прогресивна (2-х ступенева) 18 % та 32 %, депозити і дивіденди -19 %	19 %, МСП – 15 %	23 %, пільгові 8 % (в тому числі ліки і медзасоби)
Румунія	10 %, депозити - 10 %, дивіденди - 5 %	16 %	19 %, пільгові - 9 % (в тому числі ліки і медзасоби)
Словаччина	прогресивна (2-х ступенева) - 19 % та 25 %, депозити - 19 %, дивіденди - 7 %	21 %	20 %, пільгові - 7 % (в тому числі ліки і медзасоби)
Україна	18 %, депозити - 18 %, дивіденди - 9 %	18 %	20 %, пільгові - 7 % (в тому числі ліки і медзасоби)

Джерело: складено автором на основі [31,35]

Проведено порівняння податкового навантаження на економіку в країнах Європейського Союзу у 2022 р. (оцінка за податковими ставками) (рис 2.4).

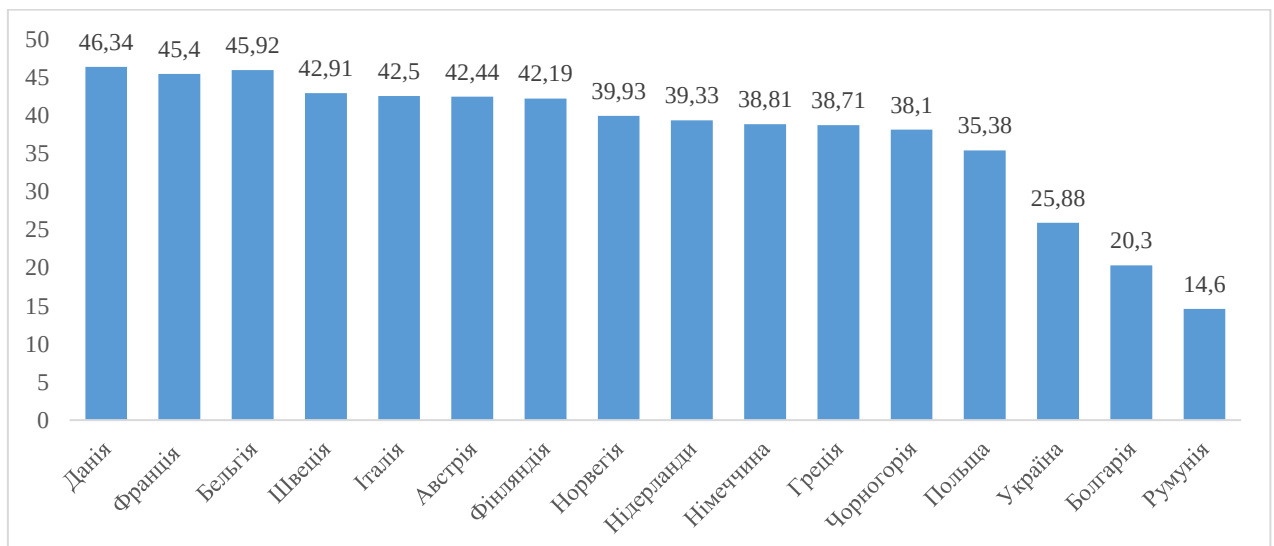

Рис 2.4. Податкове навантаження на економіку в країнах ЄС у 2022 році

Джерело: складено автором на основі [31]

Як бачимо з рис. 2.4, найвищий рівень податкового тиску на економіку серед країн ЄС мають Данія (46,34 %), Франція (45,4 %), Бельгія (42,92 %),

найменший - країни Східної Європи, які нещодавно приєдналися до ЄС: Румунія (14,6 %), Болгарія (20,3 %). За цим показником на одному з ними рівні знаходиться й Україна (25,88 %). Отже, показник податкового навантаження на економіку в Україні порівняно з розвиненими країнами-членами ЄС знаходиться на низькому рівні.

Зазвичай високий рівень оподаткування корелюється із високим рівнем соціального забезпечення та розвитку державного сектору. Однак економічна успішність і соціальний добробут розвинених країн ЄС вказують на те, що рівень оподаткування не є вирішальним фактором у соціально-економічному розвитку.

Процедура розрахунку оподаткованого прибутку передбачає віднімання валових витрат від загальної суми валового доходу підприємства. Однак, при розрахунку прибутку до оподаткування і визначенні валових витрат застосовуються заохочувальні заходи. Також існують пільги, пов'язані з прискореною амортизацією, інноваційними і науково-дослідницькими роботами. Особливі знижки застосовуються, наприклад, в тих випадках, коли підприємство використовує альтернативні види сировини та електроенергії, отримує пільговий кредит або використовує обладнання, що працює на сонячній енергії або вітрі.

В Німеччині також існують особливості в оподаткуванні прибутку. Там встановлена ставка податку на прибуток у розмірі 29,89%. Широко застосовується прискорена амортизація, що дозволяє перенести до 50% вартості обладнання на готову продукцію протягом першого року його використання, а впродовж перших трьох років - до 80%

У Франції існує система оподаткування чистого прибутку, де прибуток враховується з усіх операцій підприємства. Він розраховується як різниця між доходом компанії та витратами, пов'язаними з її виробничою діяльністю. Базова ставка податку становить 31%. У випадку, коли підприємство зазнає збитків протягом звітного року, їх можна компенсувати з чистого прибутку в

наступних роках або, частково фінансується за рахунок річного профіциту попереднього року. Саме річна сума є основою для розрахунку прибутку.

Про це свідчить аналіз передового міжнародного досвіду, що податок на прибуток може виступати як стимул або дестимул для підвищення інвестиційної привабливості підприємства, а також результативності його економічного розвитку або соціального захисту працівників. Фіскальна функція податку на прибуток залишається значною, проте регуляторна й стимулююча функції цього податку також є актуальними. Тому на сьогоднішній день важливим є не тільки зменшення номінального податкового навантаження, але й оптимізація системи оподаткування та використання найкращих практик світового досвіду.

Отже, аналіз податкового навантаження у зарубіжних країнах свідчить про значну різноманітність податкових систем та підходів. Низькі рівні податкового тягара спостерігаються, наприклад, в Данії (27,5%), Канаді (28,8%) та Ісландії (31,8%), вказуючи на менший обсяг податків у порівнянні із загальним списком. З іншого боку, високі показники виявлені у Франції (65,7%), Італії (68,5%) та Бельгії (57,3%). Ці країни мають значно вищий рівень податкового тягара. Аналіз ставок податків у країнах ЄС вказує на різницю в регулюючих показниках, де Україна входить до категорії з помірними рівнями податкових ставок у порівнянні з іншими країнами. Особливості оподаткування прибутку в різних країнах, такі як прискорена амортизація в Німеччині чи система Франції, демонструють різноманіття підходів та вплив податків на економічний розвиток та соціальний захист. Такий аналіз вказує на важливість оптимізації системи оподаткування та використання найкращих практик світового досвіду для підтримки інвестицій та стабільного економічного зростання.

2.3. Порівняльна характеристика вітчизняного та зарубіжного досвіду податкового навантаження

Вивчення зарубіжної практики є ключовим аспектом аналізу податкової системи. Український досвід податкового навантаження відрізняється за специфікою та структурою в порівнянні з зарубіжними практиками. Хоча зарубіжні системи також використовують різноманітні види оподаткування, вони можуть мати відмінності в обсягах податкових ставок та методів їх обчислення. Окрім цього, українська та зарубіжна моделі розрізняються за рівнем оподаткування різних видів доходів, споживчих товарів та послуг. Зрозуміння цих відмінностей є важливим для вивчення ефективності та впливу податкових систем на економіку країни.

Нами визначено, що в Україні податкове навантаження є на рівні з такими країнами, як Норвегія, Нідерланди та Німеччина, і становить близько 40%. Однак у рейтингу конкурентоспроможності Україна посідає 85 місце, Норвегія - 17, Нідерланди - 4, Німеччина - 5. Вітчизняні компанії витрачають 328 годин на рік на податковий облік, що вдвічі більше, ніж компанії в Норвегії, Нідерландах та Німеччині. В Україні тіньова економіка становить 30%, у Норвегії - 16%, у Нідерландах - 10%, у Німеччині - 11%.

В Україні витрати на 1 гривню приносять економіці додатково 50-60 копійок, в Нідерландах витрати на 1 євро приносять додатково 1 євро, а в Норвегії витрати на 1 крону приносять економіці 1,25 крон. Це означає, що українські платники податків платять таку ж ціну, як платники податків у вищевказаних країнах, але отримують вдвічі більше державних послуг і менше можливостей для бізнесу [32].

Міжнародна практика визначає показник податкового тягаря як відношення фактичних податкових надходжень і валового внутрішнього продукту до зведеного державного бюджету. Відповідно до міжнародної практики проаналізуємо рівень податкового навантаження в Україні за останні роки та порівняємо його із аналогічними показниками країн ЄС.

Вихідні дані для розрахунку податкового навантаження за міжнародною практикою показано у табл.2.8.

Таблиця 2.8

**Вихідні дані для розрахунку податкового навантаження в Україні
за міжнародною практикою (млрд. грн)**

Показники	2018	2019	2020	2021	2022
ВВП реальний (в цінах попереднього року)	3083,4	3675,7	3818,4	4363,5	3865,78
Податкові надходження до зведеного Держбюджету	986,3	1070,3	1136,6	1453,8	1343,2
ПДФО	229,9	297,8	319,0	378,3	420,70
ЄСВ	202,0	241,7	281,7	327,0	425,30
Єдиний податок	29,5	35,2	38,0	46,2	47,22
Податок на прибуток підприємств	106,1	117,3	118,4	163,8	130,5
Рента	50,0	52,0	57,1	89,3	94,1
ПДВ	374,5	378,6	400,6	536,4	466,9
Мито	27,0	30,0	30,4	38,1	33,62
Акцизний податок	126,7	130,7	146,6	172,0	105,2
Інші податки	4,9	6,0	5,3	5,3	4,8

Джерело: складено автором на основі [23,28]

Виходячи із показників табл.2.8 проаналізуємо:

- рівень бюджетного податкового навантаження, який розраховується як відношення ВВП реального (в цінах попереднього року) до податкових надходжень до зведеного Держбюджету;
- рівень податкового навантаження на працю, який розраховується як відношення ВВП реального (в цінах попереднього року) до суми ПДФО, ЄСВ та єдиного податку;
- рівень податкового навантаження на капітал, який розраховується як відношення ВВП реального (в цінах попереднього року) до суми податку на прибуток підприємств та ренти;
- рівень податкового навантаження на споживання, який розраховується як відношення ВВП реального (в цінах попереднього року) до суми ПДВ, мита, акцизного податку та інших податків.

Дані розрахунків представимо на рис 2.5.

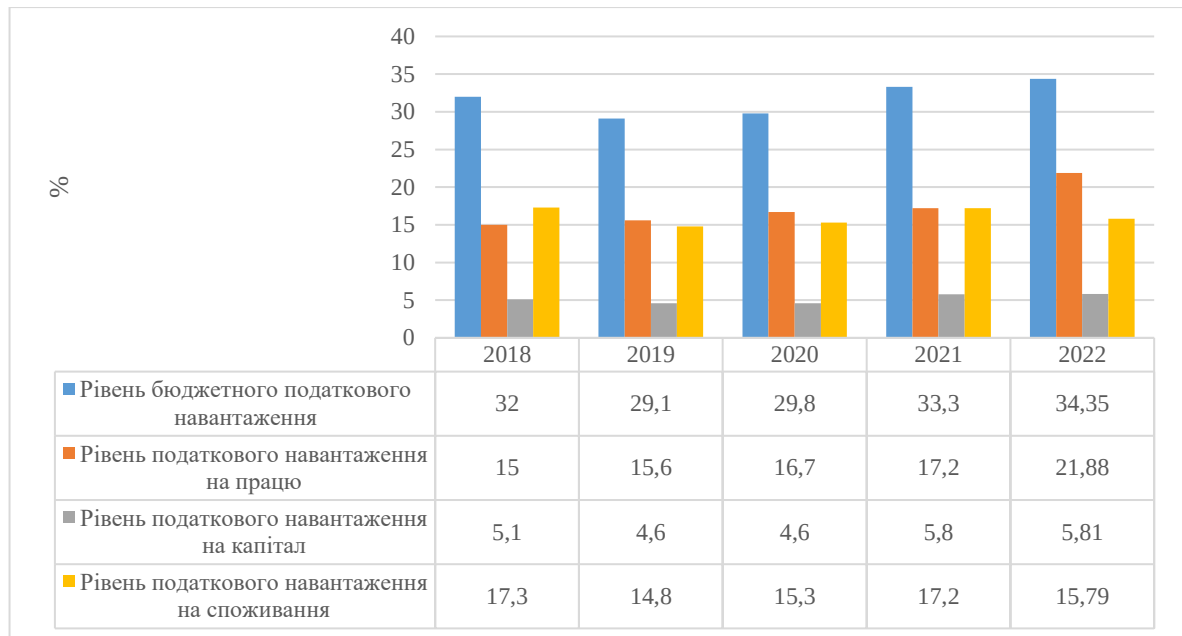

Рис 2.5. Аналіз податкового навантаження в Україні за міжнародною практикою у 2018-2022 роках (%)

Джерело: складено автором на основі [23,28]

Протягом періоду з 2018 по 2022 рік відбувався зростання загального бюджетного податкового навантаження з 32% до 34,35%. Це свідчить про збільшення фінансового навантаження на громадян та підприємства країни відносно їхнього доходу та капіталу. Податкове навантаження на працю також показало стабільне зростання з 15% у 2018 році до 21,88% у 2022 році, що вказує на збільшення обтяження працездатних громадян. Одночасно рівень податкового навантаження на капітал залишався стабільним уздовж розглянутого періоду, з легким зростанням у 2021 та 2022 роках, до 5,81%. Це відображає стабільність оподаткування капіталу та його відносну стабільність у порівнянні з іншими видами податкового тиску. Рівень податкового навантаження на споживання показав коливання, зниження від 17,3% у 2018 році до 14,8% у 2019 році, але з подальшим збільшенням до 17,2% у 2021 році та знову зниженням до 15,79% у 2022 році, що свідчить про коливання у політиці оподаткування споживання, що обумовлено зовнішніми факторами (ковід, війна тощо). Загалом, потреба у збалансованій стратегії оподаткування,

яка враховує потреби різних секторів економіки та громадян, є важливою для забезпечення стійкого розвитку.

Порівняємо Податкове навантаження за типом бази оподаткування в Україні та країнах ЄС (табл.2.9).

Таблиця 2.9

**Податкове навантаження за типом бази оподаткування в Україні
та країнах ЄС у 2022 році (%)**

Період	Бази оподаткування		
	Споживання	Праця	Капітал
Україна	15,79	21,88	5,81
Середнє по Європейському Союзу	11,1	19,5	8,4

Джерело: складено автором на основі [25,28,33]

З таблиці 2.9 бачимо, що податкове навантаження на споживання: Україна: 15,79%, середнє по ЄС: 11,1%. Україна має вищий рівень оподаткування споживання порівняно з середнім рівнем по країнах ЄС.

Податкове навантаження на працю: Україна: 21,88%, середнє по ЄС: 19,5%. Україна також має вищий рівень оподаткування праці порівняно з середнім рівнем по країнах ЄС.

Податкове навантаження на капітал: Україна: 5,81%, середнє по ЄС: 8,4%. Україна має нижчий рівень оподаткування капіталу порівняно з середнім рівнем по країнах ЄС.

Україна має податкове навантаження відповідно до баз оподаткування, яке вище за середній рівень по ЄС. Високий рівень оподаткування праці та споживання впливає на виробництво та споживчу активність. Низький рівень оподаткування капіталу є сприятливим для інвестицій та розвитку підприємств. Зміна балансу податкового навантаження впливає на економічний розвиток та конкурентоспроможність країни.

Зазвичай високий рівень оподаткування корелюється із високим рівнем соціального забезпечення та розвитку державного сектору. Однак економічна

успішність і соціальний добробут розвинених країн ЄС вказують на те, що рівень оподаткування не є вирішальним фактором у соціально-економічному розвитку.

Згідно з останнім щорічним рейтингом Світового банку Україна посідає 64-е місце серед 190 економік за легкістю ведення бізнесу. Рейтинг України підвищився до 96 місця у 2014 році до 64 місця у 2020 році, що свідчить про покращення економіки [36]. Оцінка легкості ведення бізнесу допомагає побачити розрив між показниками економіки країни та найкращими показниками й оцінити абсолютну зміну нормативно-правового середовища економіки з часом.

Результати дослідження Paying Taxes, проведене PwC і Групою Світового банку, та порівняльний аналіз податкових систем у 191 країні допомагають урядам та компаніям визначити місце у рейтингу легкості сплати податків їхніх податкових систем на світовій арені та дозволяють податковим адміністраціям використовувати досвід країн з кращими показниками [38].

З метою оцінки ефективності податкової системи України порівнюємо показники, що характеризують легкість сплати податків, з аналогічними показниками країн ЄС (табл.2.10).

Таблиця 2.10

Оцінка ефективності податкової системи країн ЄС та України

Країна	Загальний рейтинг (місце у рейтингу)	Загальна оцінка легкості сплати податків	Загальна ставка податків і внесків, %	Витрати часу на адміністрування податків, годин	К-сть податків
Ірландія	4	94.6	26.1	81.5	9
Данія	8	91.1	23.8	132	10
Фінляндія	10	90.9	36.6	90	8
Нідерланди	22	87.4	41.2	119	9
Люксембург	23	87.4	20.4	55	23
Румунія	32	85.2	20.0	163	14
Норвегія	34	85.1	36.2	79	5
Іспанія	35	84.7	47.0	143	9
Португалія	43	83.7	39.8	243	8
Німеччина	46	82.2	48.8	218	9
Хорватія	49	81.8	20.5	206	12
Чехія	53	81.4	46.1	230	8
Словаччина	55	80.6	49.7	192	8

Продовження таблиці 2.10

Угорщина	56	80.6	37.9	277	11
Франція	61	79.2	60.7	139	9
Бельгія	63	78.4	55.4	136	11
Україна	65	78.1	45.2	327.5	5

Джерело: складено автором на основі [38]

В рейтингу легкості сплати податків Paying Taxes 2020 Україна посідає 65-е місце серед 191 економік світу. За загальною оцінкою легкості сплати податків Україна (78,1) знаходиться в одній групі з такими країнами-членами ЄС, як Бельгія (78,4), Франція (79,2). За основними показниками, що формують загальну оцінку, ситуація наступна. Так, загальна ставка податків і внесків у розмірі 45,2 % об'єднує Україну в одну групу з Чехією (46,1 %), Іспанією (47,0 %). Витрати часу на адміністрування податків в Україні в середньому становлять 327,5 години на рік, тоді як в ЄС цей показник - 161 година. Однакову кількість податків мають Україна і Норвегія (5). Це найнижчий показник серед країн ЄС, найвищий має Люксембург (23). Отже, податкова система в Україні залишається досить складною, зокрема в частині підготовки та подання податкової звітності, що ускладнює ведення бізнесу.

Отже, Україна має середнє податкове навантаження порівняно з іншими країнами, яке вище за середній рівень ЄС, але нижче, ніж у деяких розвинених європейських країнах, таких як Франція, Італія та Бельгія. Високий рівень оподаткування праці та споживання в Україні може обмежувати виробництво та споживчу активність, але низький рівень оподаткування капіталу сприяє інвестиціям та розвитку підприємств.

Податкова система в Україні залишається складною, зокрема в частині підготовки та подання податкової звітності, що може ускладнювати ведення бізнесу. Підвищення загального бюджетного податкового навантаження від 32% до 34,35% за період з 2018 по 2022 рік свідчить про збільшення фінансового тягаря на громадян та підприємства. Зміна балансу податкового навантаження в Україні може впливати на економічний розвиток та конкурентоспроможність країни.

Легкість сплати податків в Україні, оцінена за Paying Taxes 2020, залишається на середньому рівні порівняно з іншими країнами ЄС, але витрати часу на адміністрування податків у середньому вдвічі більше, ніж у ЄС. Незважаючи на низький рівень кількості податків порівняно з країнами ЄС, складність адміністрування може бути перешкодою для бізнесу та громадян.

Збалансована стратегія оподаткування, що враховує потреби різних секторів економіки та громадян, стає важливою для забезпечення сталого розвитку. Невирішеність питань податкової системи може ускладнювати конкурентоспроможність України на світовому ринку та впливати на економічний розвиток країни в цілому.

Отже, Україна має значне податкове навантаження, рівень якого порівнянний із високорозвиненими країнами, такими як Норвегія, Нідерланди та Німеччина, становлячи близько 40%. Незважаючи на це, країна посідає лише 85-е місце у рейтингу конкурентоспроможності. Витрати українських компаній на податковий облік вдвічі перевищують витрати компаній у вищезгаданих країнах, а тіньова економіка в Україні становить 30%, що вище, ніж у Норвегії, Нідерландах та Німеччині. Протягом останніх років в Україні спостерігається зростання загального бюджетного податкового навантаження до 34,35%, з особливим збільшенням обтяження праці до 21,88%. Однак рівень оподаткування капіталу залишається стабільним, а податкове навантаження на споживання демонструє коливання впливу зовнішніх факторів. Порівнюючи з країнами ЄС, Україна має вищий рівень оподаткування споживання та праці, але нижчий рівень оподаткування капіталу. Це може впливати на виробництво та споживчу активність, підкреслюючи потребу у збалансованій стратегії оподаткування для забезпечення стійкого розвитку. Незважаючи на високий рівень оподаткування, економічна успішність України, визначена рейтингом Світового банку, свідчить про певне покращення економіки та підвищення позицій у міжнародному бізнес-середовищі.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМКИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ В УКРАЇНІ З ВИКОРИСТАННЯМ ПОЗИТИВНОГО ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

3.1. Проблеми податкового навантаження в Україні

На сучасному етапі в нашій країні проблеми податкового навантаження стають важливим аспектом економічної діяльності. Високі податкові ставки для підприємств обмежують їхню конкурентоспроможність та інвестиційний привабливість. Складна система оподаткування, в якій досить велика кількість податків та зборів, ускладнює бізнес-процеси та збільшує адміністративне навантаження на компанії. Брак прозорості та неоднозначність правил оподаткування часто стають причиною конфліктів із податковими органами та гальмують розвиток бізнесу. Ці проблеми вимагають уважного розгляду та реформ для створення сприятливого середовища для підприємництва та економічного зростання.

На сучасному етапі, при врахуванні єдиного внеску на соціальне страхування (ЄСВ), обтяжливість податкового тиску в Україні становить майже 35% від ВВП. Нажаль, для зменшення цього фінансового тягара в абсолютному вимірі, необхідно спочатку скоротити бюджетні витрати. За фактичними показниками, цей тиск виявляється нижчим, приблизно 30%, завдяки широкому розповсюдженню практик ухилення від оподаткування та мінімізації податкових обов'язків. Суттєвою проблемою залишається нерівномірність цього процесу через велику дискреційність податкових органів: тиск спрямовується на добросовісних платників, тоді як інші користуються фактичними податковими пільгами. Це не лише порушує справедливість оподаткування, але й перетворює його на інструмент нелегкої конкуренції, створення монополій та отримання адміністративної (корупційної) ренти [54, с. 3].

Л. В. Слюсарева висловлює думку щодо зазначеної проблеми, вказуючи, що сучасні умови господарювання характеризуються високим рівнем інтеграційних та глобалізаційних процесів, а також зростанням відкритості економік різних країн та участі міжнародних корпорацій. Це підтверджує важливість оптимальної функціонуючої податкової системи, яка володіє високою конкурентоспроможністю та сприяє створенню позитивного іміджу країни на світовому економічному ринку. Зараз проблема ефективності податкової системи є актуальною та активно досліджується в роботах вчених. Вони зосереджуються на аналізі податкового навантаження як основного показника, що відображає результати функціонування податкової системи держави. Таким чином, проблема податкового навантаження стає предметом зростаючого інтересу для науковців, фінансистів та практиків в галузі оподаткування [55, с. 321].

Дослідниця вірно підкреслює відсутність однозначної оцінки складності податкового навантаження в Україні на сучасний момент. Деякі вчені та представники влади вказують, що податкова система не є складною, і рівень оподаткування не є надто великим. Тим не менше, наголошується на існуванні значного потенційного податкового тиску: при точному дотриманні податкового законодавства рівень зборів податків може наближатися до 35-40% ВВП, що порівнюється із рівнем розвинених країн Європи [55, с. 321-322].

М. Б. Кондратенко вказує, що досягнення оптимального рівня податкового навантаження може бути реалізоване лише у випадку правильного розподілу його між платниками податків. Чітко визначені принципи розподілу податкового тиску сприяють його рівномірному розподілу та зменшенню тягаря для платників податків. Згодні із Д. Харко та М.Б. Кондратенко, можна відзначити, що складність податкової системи України визначається не тільки величиною податкових ставок, але, перш за все, нерівномірністю розподілу податкового тиску [56].

Справді, легше змиритися з існуванням об'єктивно встановленого високого рівня податкового навантаження, але за умови його рівномірного розподілу [57].

Іншими проблемами податкового навантаження на сучасному етапі в Україні нині, на наш погляд є:

- високий рівень податкового тиску на юридичних та фізичних осіб. Хоча розрахунки вказують на менший рівень податкового навантаження порівняно з країнами Європи, українське населення та підприємці виявляють велику вразливість, оскільки доходи та прибутки тут значно нижчі;
- нестабільність податкової системи та ставок податку, яку часто переформовують при зміні урядів і президентів, створюючи труднощі для підприємців та громадян;
- значні розбіжності в розподілі податкового тиску між секторами економіки та системою пільгового оподаткування, що часто використовується приблизно до влади та завдає додаткового тиску чесним підприємцям;
- високий рівень бюрократизму в податковій системі, що змушує підприємців витрачати значний час на виконання податкових обов'язків та обліку;
- поширена корупція в країні та в податковій системі, що спонукає великі компанії виводити частину доходів у офшори, ухиляючись від сплати податків, тоді як малі та середні підприємства стикаються з додатковим тиском та перевітками від посадовців Державної фіскальної служби;
- неефективний розподіл податкового навантаження, коли основний тиск лягає на фонд оплати праці та прибутки підприємств, обмежуючи інвестиції та сприяючи розвитку тіньового сектору через ухилення від сплати податків та подвійну бухгалтерію.

Отже, податкове навантаження в Україні, особливо при врахуванні єдиного внеску на соціальне страхування (ЄСВ), становить близько 35% від ВВП. Зростання податкового тиску вимагає виважених рішень та системних реформ для покращення економічної ситуації. На даний момент, проблеми

включають не тільки високі податкові ставки, але й нестабільність та нерівномірний розподіл податкового тиску, що призводить до невиправданих труднощів для платників. Крім того, висока рівень корупції, бюрократизм та відсутність чіткого розподілу пілг ускладнюють ефективність податкової системи. Для досягнення оптимального податкового навантаження важливо враховувати потреби різних галузей, зменшувати бюрократичні бар'єри та забезпечувати прозорість та справедливість в системі оподаткування.

3.2. Шляхи оптимізації податкового навантаження на основі зарубіжного досвіду

Оптимізація податкового навантаження в Україні стає надзвичайно важливою у контексті залучення інвестицій, розвитку бізнесу та стимулювання економічного зростання. Світовий досвід показує, що ефективна система оподаткування, орієнтована на сприяння розвитку підприємництва, може бути успішною моделлю для України. Використання позитивного зарубіжного досвіду у побудові ефективної системи оподаткування може сприяти спрощенню процедур оподаткування, зменшенню податкових тягарів для бізнесу та створенню привабливого інвестиційного клімату. Застосування кращих практик з інших країн може допомогти в удосконаленні податкової системи України та підвищенні її конкурентоспроможності на міжнародній арені. Правильне впровадження позитивного зарубіжного досвіду в податкову політику стане ключовим чинником у сприянні стійкому економічному зростанню та розвитку країни в цілому.

Виходячи із аналізу податкового навантаження у другому розділі, встановлено, що в Україні є середньоевропейський рівень податкового навантаження. При цьому слід взяти до уваги те, що за умови застосування прогресивної шкали оподаткування індивідуальних доходів громадян (наприклад, у Франції, Іспанії) держава менше, ніж в Україні, стягує до

бюджету з осіб, заробітна плата яких на чверть нижча, ніж середня (у Франції – це 14% оподаткованого доходу, в Іспанії –9,5%). Проте для хронічно дефіцитних бюджетів України (особливо це стосується місцевих бюджетів, які формуються в основному за рахунок надходжень від ПДФО) подібна практика була б критичною. Оскільки у національній економіці частка домогосподарств (у складі яких щонайменше 2 особи), середньомісячні грошові доходи становлять три чверті від середньої зарплати, сягає майже 40% усіх домогосподарств. Ставки податку на прибуток і ПДВ практично не відрізняються від тих, що встановлені у країнах ЄС, але є вищі, ніж в Україні (наприклад, у Франції ставка податку на прибуток сягає аж 31%, Німеччині – 29,89%, Іспанії – 25% [35]).

Дослідження актуальних питань податкового навантаження у соціально-економічному вимірі в Україні та в окремих зарубіжних країнах показує пряму залежність впливу змін податкового навантаження на доходи та якість життя їх платників. Крім того, оподаткування, як процес реалізації податкової політики держави, може спричинити стимулювання (дестимулювання) соціально-економічного розвитку національних економік, тобто сприяти економічному зростанню ВВП та більш ефективному його перерозподілу через податкову систему і, навпаки – спровокувати кризу та недоотримання запланованих обсягів податкових надходжень. Також очевидним є й те, що додаткове податкове навантаження може стати стримуючим чинником зростання споживання, заощадження та інвестування. При цьому, здійснений аналіз української податкової практики виявляє наявність такої парадоксальної ситуації: рівень податкового навантаження на доходи є меншим, ніж у багатьох європейських країнах, але платниками податків він сприймається як досить обтяжливий. Водночас в Україні частка основних податків (ПДВ, податку на прибуток, ПДФО) у ВВП та податкових надходженнях є більшою, ніж в окремих розвинутих країн Європи, а держава не отримує достатні фінансові ресурси для забезпечення суспільних потреб. Окрім того, уряд нашої держави у якості нової парадигми розвитку

національної економіки проголошує курс на її соціалізацію, проте одночасно лише створює поверхневу видимість його реалізації та важливих соціальних програм для підтримки малозабезпечених верств населення, свідченням чого є низький рівень його життя. А всі спроби та політичні дебати депутатів подолати надмірне податкове навантаження, нерівномірний його розподіл між платниками закінчуються черговими змінами до податкового законодавства, що, більшою мірою, відображають результати лобіювання власних інтересів окремих осередків. Тому задля майбутнього соціально-економічного розвитку України необхідно створити більш оптимальну модель справляння податків у контексті загальної державної стратегії сталого розвитку. На основі вивчення зарубіжного досвіду, вважаємо, що до першочергових завдань оптимізації податкового навантаження, що потребують негайного вирішення, вважаємо за необхідне включити:

- створення умов для реалізації прагматичного фінансового компромісу між потребами держави в коштах та інтересами юридичних і фізичних осіб, реалізація якого повинна сприяти зменшенню податкового навантаження на їх доходи, достатньому наповненню доходної частини державного та місцевих бюджетів податковими надходженнями, соціально-економічному розвитку країни тощо;
- забезпечення індивідуального та диференційованого підходу до оподаткування доходів юридичних і фізичних осіб з метою стимулювання їх діяльності та досягнення соціальної справедливості у суспільстві;
- забезпечення синхронності позитивного впливу форм і методів оподаткування на доходи юридичних і фізичних осіб у часі з метою створення сприятливого податкового та інвестиційного клімату в країні;
- заохочення юридичних і фізичних осіб щодо збільшення отриманого доходу та забезпечення його правової регламентації з метою досягнення позитивного ефекту для розвитку економіки країни та добробуту її громадян [39].

Дієвим методом детінізації економіки є використання так званої «податкової амністії».

У міжнародній практиці існує чимало прикладів вдало проведеної «податкової амністії» (табл.3.1).

Таблиця 3.1

Результати проведення «податкової амністії» в світі

Країна	Роки	Ставка декларування, %	Обсяг задекларованих доходів	Обсяг надходжень до бюджету
Аргентина	2016-2017	0-10	116,8 млрд. дол США	9,5 млрд. дол США
Індія	1997	30	8 млрд. дол США	2,5 млрд. дол США
	2016	45	9,5 млрд. дол США	4,1 млрд. дол США
Індонезія	2016-2017		366 млрд. дол США	8 млрд. дол США
Італія	2001-2002	2,5	73 млрд. євро	1,4 млрд. євро
	2010	5	80 млрд. євро	4 млрд. євро
Німеччина	2004-2005	25-35		1,2 млрд. євро
Казахстан	2006-2007	10	6,7 млрд. дол США	
Грузія	2005	1		35 тис дол США

Джерело: складено автором на основі [47,48]

В Україні проблеми «нульової декларації», «податкової амністії» обговорювались упродовж тривалого часу. Основним аргументом для впровадження є можливість повернути «тіньові активи» українців у вітчизняну економіку. За підрахунками Д. Гетманцева обсяг таких активів становить до 50 млрд дол. США, а податкова амністія може повернути у правове поле 20 млрд. дол. США [49, с.11]. міністр вважає, що за умови сплати одноразового податку у розмірі 5 % річних, бюджет отримає один мільярд дол. США додаткових надходжень [49].

15 червня 2021 р. вступив в дію Закон України №1539-IX [50], який запровадив одноразове (спеціальне) добровільне декларування у період з 1 вересня 2021 р. до 1 вересня 2022 р. Через початок війни та введення воєнного стану термін декларування був продовжений до 1 березня 2023 року Законом України №2516-IX від 15.08.2022. [51]. Одноразове (спеціальне) добровільне декларування активів фізичними особами передбачає подання декларації із

вказанням активів, з яких не були сплачені податки (без розкриття джерел їх походження). Упродовж 10 днів з моменту подачі декларації декларанту необхідно сплатити податки у розмірі:

- 5 % - для нерухомості, розташованої в Україні, і для валютних цінностей, розміщених на рахунках в українських банках;
- 9 % - для валютних цінностей та інших активів, розміщених за кордоном;
- 2,5 % - для державних облігацій України з терміном обігу понад рік [50].

На даний момент в Україні завершилася кампанія «податкової амністії». На жаль, результати кампанії значно відрізняються від задекларованих цілей. При запровадженні податкової амністії очікувалось «амністувати» близько 20 млрд дол США, що забезпечило б поповнення бюджету на суму близько 1 млрд дол. США у вигляді сплачених податків. За час проведення кампанії вдалося фактично залучити від громадян 8 млрд грн (еквівалент 200 млн дол. США), а отримати у вигляді податків - лише 500 млн грн (12,5 млн. дол. США). Тобто держава отримала лише 2,5 відсотки від запланованого показника [52].

Основними причинами низької результативності «податкової амністії» експерти називають низький рівень довіри декларантів до податкових органів, забюрократизованість процедури одноразового декларування та її платність [52].

Окрім того, в умовах воєнного стану запроваджено зміни податкового законодавства, спрямовані на зниження податкового навантаження для фізичних осіб-підприємців. Так, Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» [53] запровадив добровільну сплату єдиного податку для платників I та II груп єдиного податку; можливість для ФОП II та III груп не сплачувати ЄСВ за найманих працівників, призваних під час мобілізації на військову службу до Збройних Сил України; та можливість для ФОП та юридичних осіб перейти на сплату єдиного податку за ставкою

2% від доходу. Тобто зміни податкового законодавства запровадили умови, за яких декларантам простіше і дешевше зареєструватися фізичною особою-підприємцем та сплатити лише 2% від так званих отриманих «доходів». Лише за 9 місяців 2022 р. на спрощену систему оподаткування за ставкою 2 % перейшло 266 тисяч ФОП, багато з котрих отримали дохід в сумі понад 200 млн грн, що в рази більше ніж отримала держава в результаті проведення «податкової амністії» [52].

Запровадження «податкової амністії» створює ризик використання цього механізму для легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Щоправда, законодавець унеможливив легалізацію корупційних доходів, закріпивши норму, яка забороняє особам, «які за будь-який рік, починаючи з 1 січня 2005 р., подавали або мають подавати декларації відповідно до антикорупційних законів». Окрім того, Міжнародна група з протидії відмиванню брудних грошей (FATF) закріпила основні принципи щодо протидії легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму (ПВД / ФТ) при реалізації політики добровільного виконання податкового законодавства (податкової амністії).

Задля попередження легалізації злочинних доходів за допомогою «податкової амністії» необхідно застосовувати профілактичні антилегалізаційні заходи, унеможливити звільнення активів від перевірки на предмет дотримання вимог законодавства у сфері протидії відмиванню коштів та фінансування тероризму, забезпечити координацію діяльності податкових органів та підрозділу фінансової розвідки, надати правову підтримку та забезпечити обмін інформацією між правоохоронними органами.

Отже, міжнародний досвід свідчить, що ефективна система оподаткування, спрямована на підтримку підприємництва, може служити успішним прикладом для України. Використання позитивного зарубіжного досвіду може спростити оподаткування, зменшити податкове навантаження для бізнесу та створити привабливий інвестиційний клімат. Врахування

позитивного досвіду з інших країн може сприяти досягненню цих цілей та підвищенню конкурентоспроможності України на міжнародній арені.

3.3. Проведення податкової реформи «10:10:10» в контексті оптимізації податкового навантаження

Задля зниження рівня податкового навантаження та стабілізації економічних процесів, український політик, топ-менеджер, економіст, заступник Керівника Офісу Президента України з 23 листопада 2021 року, - Ростислав Ігорович Шурма висунув пропозицію нової моделі оподаткування, яка згодом отримала назву «10:10:10». Головна мета цієї реформи - зменшення податкового тягара на бізнес та громадян, що в свою чергу може вплинути на зростання економіки, збільшення інвестицій та створення робочих місць [40].

Податкова реформа «10:10:10», своєю назвою коротко виражає зміст інновацій, які планується ввести (табл.3.2).

Таблиця 3.2

Основні зміни, які можуть бути запроваджені з прийняттям податкової реформи «10:10:10»

Показник	Що є на сьогодні	Що передбачає
Внески з заробітної плати	Єдиний соціальний внесок	Загальнодержавні податки:
Кількість загальнодержавних податків та	7 загальнодержавних податків (податок на прибуток, акцизний збір, ПДВ, рента, ПДФО, екологічний податок, мито)	Податок на виведений капітал. ПДВ. ПДФО. Екологічний податок.
Кількість місцевих податків та зборів	3 місцевих податків та зборів (податок на майно, зокрема транспортний податок та плата за землю, єдиний податок, туристичний збір)	Рента. Мито. Місцеві податки: податок на майно. Єдиний податок. Туристичний збір
Тимчасовий збір	- 1,5%	3%
Базові ставки оподаткування	Податок на прибуток підприємств - 18%	Податок на виведений капітал - 10%
	ПДФО - 18%	ПДФО - 10%
	ПДВ - 20%	ПДВ - 10%
Пільги та знижені ставки податку	Знижені (пільгові) ставки та звільнення від оподаткування	Скасування всіх пільг

Джерело: складено автором на основі [40]

Розглянемо детальніше перелічені у таблиці податки. Особливу увагу хочемо звернути на Податок на виведений капітал, який в даний час замінюють: податок на прибуток підприємств, ПДФО та ПДВ. Прибуток є основним чинником, який впливає на можливість забезпечення фінансування багатьох програм підприємства, пов'язаних як із розширенням потужностей чи поліпшенням якості продукції, так і зміцненням конкурентної позиції, виходом на нові ринки тощо. Неефективна система оподаткування прибутку, яка існує в державі може провокувати суб'єктів господарювання до «тінізації» своїх доходів з подальшим ухиленням від сплати цього податку та відтоку капіталу за кордон.

Прибуток є частиною доданої вартості продукту, яка залишається після покриття витрат виробництва. Він є об'єктивною економічною категорією і на нього впливають різні об'єктивні процеси: у суспільстві, у сфері виробництва, у розмірі валового внутрішнього продукту тощо. Загалом прибуток характеризує результати фінансово-господарської діяльності підприємства і є узагальнюючим показником ефективності господарювання. Звичним є розуміння прибутку як різниці між доходами та витратами, тому зрозуміло, що на його формування впливають такі чинники як: методика обчислення собівартості продукції, робіт, послуг; система визначення розподілу прямих і непрямих (загальновиробничих) витрат; методика визначення фінансових результатів діяльності; визначення прибутків від фінансової та інвестиційної діяльності та інші.

Відповідно до Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», прибуток - це сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ним витрати [3]. В Україні обрано курс на європейську модель оподаткування прибутку, з подальшим впровадження плану ОЕСР/G20 щодо протидії розмивання податкової бази та виведення прибутку з-під оподаткування [38].

Якщо розглядати ставки та розміри податку на прибуток підприємств у зарубіжних країнах, то його питома вага в доходах бюджетів цих країн різна,

наприклад: в США коливається від 8% до 11% [41], до 5,5% у Франції та Німеччині, до 11% у Великобританії [42]. Ставки податку також коливаються в різних країнах (рис.3.1).

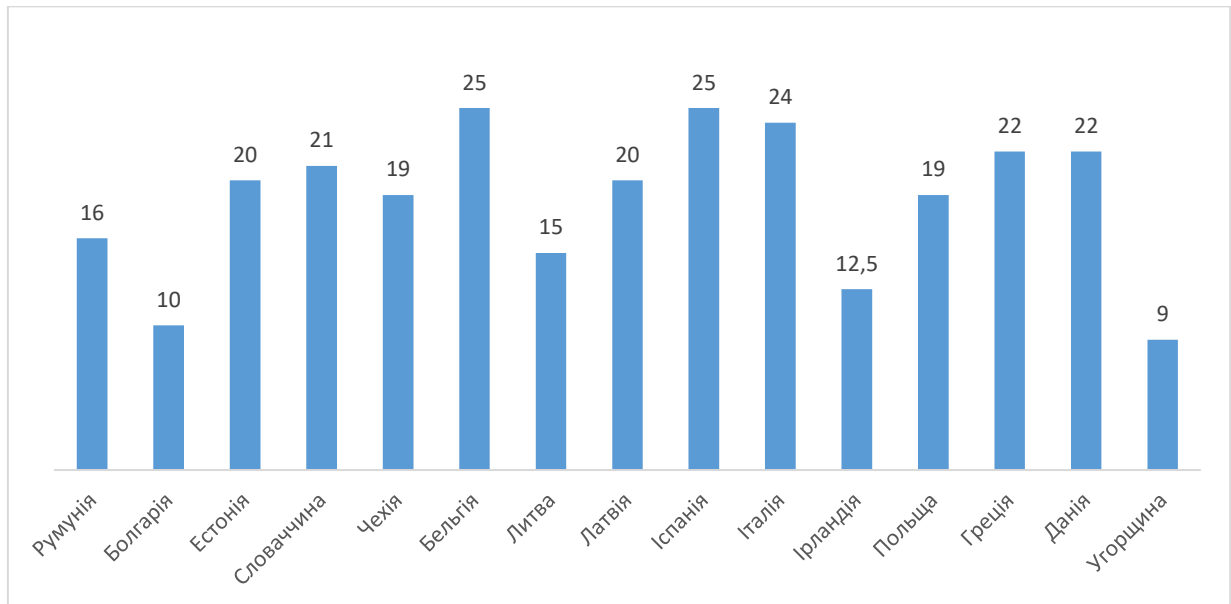

Рис 3.1 Ставки податку на прибуток в окремих країнах ЄС станом на 19.06.2023 року

Джерело: складено автором на основі [43]

Дослідивши особливості систем оподаткування розвинених країн, можемо стверджувати, що в Україні регулюючий ефект податку на прибуток є доволі низьким та характеризується практичною відсутністю інвестиційного стимулювання, неповним використанням потенціалу амортизаційної податкової політики, проте прийнятним розміром податкової ставки в порівнянні з рядом зарубіжних країн. Тому, механізм оподаткування прибутку підприємств в нашій країні потребує вдосконалення з метою підвищення саме регулюючої ролі цього податку, адже податок на прибуток підприємств в нашій країні спрямований лише на досягнення фіскальної достатності Державного бюджету. Зрозумілим є той факт, що вітчизняні підприємства зацікавлені в мінімізації прибутку з метою зменшення податкового тягаря, або взагалі обирають шлях до тіньової економіки, що ще більше поглиблює кризу.

Тому, нова податкова реформа «10:10:10» пропонує замінити податок на прибуток підприємств, податком на виведений капітал.

Основна перспектива реформування податку на прибуток вбачається у переході до моделі оподаткування виведеного капіталу, згідно з якою оподатковується лише те, що виводиться із бізнесу (у вигляді дивідендів та іншого розподілу прибутку, операцій та платежів, що використовуються з метою оптимізації цього податку). Лише кардинальна зміна правил оподаткування прибутку підприємств зможе, на нашу думку, дозволить вирішити основні існуючі на сьогодні проблеми. Варто зазначити, що таке реформування податку на прибуток в Україні вже активно обговорюється і навіть у 2017 році було розроблено проект закону «Про введення змін до Податкового кодексу України щодо податку на виведений капітал», яким пропонується максимально наблизити процедуру оподаткування прибутку до «естонської моделі» з урахуванням специфіки діяльності вітчизняних підприємств.

Особливостями пропонованої моделі оподаткування прибутку є відсутність таких понять, як доходи/витрати та необхідність підтвердження витрат первинними документами. Об'єктом оподаткування стають операції та платежі, що сьогодні використовуються з метою виведення прибутку, а накопичені збитки минулих періодів (сформованих переважно за рахунок збитків від курсових різниць) не впливають на його розрахунок. При цьому, виникнення об'єктів оподаткування та необхідність сплати податку напряму залежить від рішення платника податків про виведення капіталу в той чи інший спосіб, а не від закінчення звітного періоду. В результаті встановлення простих і прозорих правил розрахунку об'єкта оподаткування дискретність податку зменшується, адміністрування податку спрощується (в тому числі у зв'язку із зменшенням кількості первинних документів, які постійно треба оформлювати при класичній моделі оподаткування) необхідність в постійному роз'ясненні правил застосування податкової норми відпадає, практика встановлення планів з надходжень в бюджет втрачає сенс.

Передбачається, що в перші роки існування нової моделі оподаткування виведеного капіталу фіскальна ефективність його може знизитися, проте не набагато. Це пов'язано із тим, що при новій моделі податок починають сплачувати й «збиткові» підприємства. Адже окремі операції, які сьогодні часто використовуються для цілей так званої «оптимізації», стають прямим об'єктом оподаткування [38].

Як зазначають експерти [44] така модель спрямована на встановлення простих і прозорих правил оподаткування, що дозволить в першу чергу знизити рівень податкового навантаження а також:

- спростити адміністрування податку, зробивши розрахунок податку та правила звітування прогнозованими та простими;
- зменшити кількість податкових перевірок та пов'язаних із цим податкових спорів;
- підвищити ліквідність активів підприємств;
- створити сприятливі умови для залучення іноземних інвестицій та зупинити відтік капіталу з України;
- змінити філософію взаємовідносин платника податку з податковим органом, звести це спілкування до мінімуму;
- відновити справедливість в оподаткуванні шляхом вирівнювання податкового навантаження між середнім та великим бізнесом.

Підсумуємо, що головною відмінністю від податку на прибуток є те, що за 10-відсотковою ставкою оподатковують лише кошти, які суб'єкт господарювання виводить зі свого загального обороту у вигляді дивідендів від своєї діяльності, а від податку на виведений капітал, податок на прибуток сплачується з суми, яка є різницею між доходами та витратами.

Що стосується ПДВ, то окрім зниження базової ставки оподаткування, ініціаторами реформи пропонується ввести спеціальний рахунок, з якого буде здійснюватися його відшкодування підприємцям. А в разі затримки у виплаті відшкодування на суму боргу будуть нараховуватися відсотки за несвоєчасно виплачені кошти.

ЄСВ скасовується. Однією з головних причин такого рішення є те, що кожен громадянин повинен мати можливість самостійно вирішувати, у якому розмірі зберігати кошти для забезпечення пенсії та вибирати, чи хоче він відкладати гроші до державного фонду, чи до приватного.

Відомо, що Пенсійний фонд України є дотаційним органом та потребує додаткового фінансування з державного бюджету. Більшість коштів, що надходять до нього, складає ЄСВ з зарплат державних службовців, тоді як бізнес зазвичай оформлює своїх працівників на мінімальну зарплату, щоб зменшити податкові зобов'язання. Таким чином, авторами нової реформи пропонується об'єднати податок на доходи фізичних осіб та єдиний соціальний внесок, запровадивши лише 10% ставку на доходи фізичних осіб.

Ще одним з податків, який обговорюється ініціаторами реформи, є податок на зняття готівки. Наразі невідомо, чи буде він запроваджений і яка буде ставка оподаткування, проте такі обговорення ведуться. Основною метою цього податку називають обмеження готівкових операцій та боротьба з тіньовою економікою. Крім цього, податок на зняття готівки ускладнить схеми незаконного відшкодування ПДВ, зробивши їх менш вигідними. Відповідно до умов нової податкової реформи, запропоновано надати Державній податковій службі України доступ до інформації про рух коштів на банківських рахунках платників податків. Що у свою чергу допоможе запобігти приховуванню прибутків та ухиленню від сплати податків. Одночасно, передбачається збільшити відповідальність за порушення податкового законодавства, а це може включати блокування рахунків або зниження порогу несплати податків, за яким настає відповідальність згідно зі статтею 212 Кримінального кодексу України (Ухилення від сплати податків, зборів, обов'язкових платежів).

Для платників єдиного податку пропонується скасування 2% ставки введеної під час воєнного стану, заборону знімати з рахунку в якості прибутку більше 2% від загально місячного обороту.

Що стосується ренти на видобуток сировини та екологічного податку, то вони будуть збільшені. Так, екологічний податок буде приведений до рівня встановленого в європейських країнах, а розмір рентних платежів буде залежати від світових цін на копалини. Наприклад, при збільшенні на світовому ринку цін на нафту, золото тощо, відповідні рентні платежі також будуть збільшені. Реформою передбачено також збільшення ставки військово збору на період дії воєнного стану з 1,5% до 3%.

Аналізуючи ті зміни, які будуть внесені в податкову систему, можна з упевненістю сказати, що запропонована реформа торкнеться всіх суб'єктів господарської діяльності - як представників малого, середнього так і великого бізнесу, включаючи фізичних осіб-підприємців [38].

Для держави та бізнесу, як і будь-яка інша реформа, податкова реформа «10:10:10» має низку своїх недоліків та переваг. Основними перевагами від зниження податків до 10% як для суб'єктів підприємницької діяльності, так і для держави є такі:

- виведення з тіні значних обсягів економіки (при здоровому функціонуванні податкової системи податки вигідніше буде саме сплачувати, а не приховувати чи оптимізувати);
- зниження рівня податків поступово призведе до збільшення самої бази оподаткування (цей процес є прямим наслідком виводу економіки з тіні);
- зменшення податків вивільняє обігові кошти (це дасть змогу покращити фінансовий стан підприємства та (як приклад) збільшити заробітну плату).

Варто відзначити, що позитивні наслідки реформи можуть відчути й пересічні громадяни, оскільки зниження ставки ПДВ на 10% призведе до зменшення вартості продуктів харчування та інших товарів, оскільки, як відомо, ПДВ сплачується саме покупцем.

Як і у кожного бюджетного та фінансово-економічного процесу, у податковій реформі криються ризики. Певна частина таких ризиків є прямим наслідком воєнних дій, які ведуться на території України. Попри допомогу

окремих країн, значна частка витрат на оборону здійснюється за рахунок державного бюджету. Спрогнозувати, коли припиняться такі витрати, або яку форму вони матимуть найближчим часом, неможливо. Отже, і запровадження податкової реформи, яка передбачає перш за все, зниження податків, наразі доволі ризиковий крок. Під прямою загрозою — видатки бюджету. Серед ризиків різкого зменшення податкових надходжень до бюджету є:

- затримка фінансування соціальних виплат населенню;
- скорочення витрат на утримання працівників бюджетної сфери;
- скорочення штату бюджетних установ тощо.

Значний ризик запровадження даної реформи полягає й у неминучості дефіциту державного бюджету, оскільки, компенсаторів всього два: внутрішня емісія української економіки та міжнародна фінансова допомога. Емісія забезпечує швидку користь, але в повній мірі корисною бути не може. Емісія - установлена законодавством послідовність дій емітента щодо випуску та розміщення емісійних цінних паперів [45]. У віддаленому майбутньому емісія спричиняє інфляцію, підвищення цін та здешевлення національної валюти. Масштабовано, для економіки такий компенсатор є руйнівним. Міжнародна фінансова допомога провокує ще більшу залежність економіки України від іноземних донорів. Адже, практично будь-яка допомога базується і на певних умовах для її отримання.

В умовах великої війни, державний бюджет України має критичний дефіцит, який зараз фінансується за рахунок внутрішніх та зовнішніх запозичень. Однак, воєнні потреби та видатки армії держава фінансує власними силами. Саме тому, податкова інноваційна реформа все по 10 має бути запроваджена лише тоді, коли будуть чітко визначені всі джерела-компенсатори. І потрібен не тільки їх перелік, але й конкретний розрахунок — в розрізі сум та періодів.

Податкове навантаження в Україні становить близько 35% і перебуває на рівні з такими країнами як Норвегія, Нідерланди чи Німеччина. Водночас, у рейтингу конкурентоздатності Україна посідає 85 місце в той час як Норвегія

17, Нідерланди - 4, а Німеччина 5-те [46]. Надмірне податкове навантаження призводить до застосування різних механізмів для ухилення від сплати податків та збільшення відсотку тіньового економічного сектора. Тіньова економіка здійснює негативний вплив на кожного суб'єкта і на суспільство в цілому. Вона породжує недовіру до державних інститутів, збільшує витрати легальних підприємств, посилює корупцію та бюрократію, а також зменшує доходи бюджету. Основна проблема полягає в тому, що тіньова економіка призводить до скорочення податкових надходжень, що у свою чергу перешкоджає зниженню податкового навантаження. Це позначається на можливостях держави фінансувати виконання власних функцій та розвивати економіку в цілому.

Отже, в Україні активно обговорюються напрямки оптимізації податкового навантаження, зокрема, у контексті запропонованої податкової реформи «10:10:10», яка спрямована на зменшення податкового тягаря на бізнес і громадян. Важливими аспектами такої реформи є стимулювання економічного зростання, привертання інвестицій та збільшення зайнятості через оподаткування лише 10% коштів, що виводяться зі загального обороту у вигляді дивідендів.

ВИСНОВКИ

У порівнянні із зарубіжним досвідом, вітчизняне податкове навантаження в Україні виявляється високим і нерівномірно розподіленим, спричинюючи вразливість населення та підприємців. Отже, для досягнення оптимального рівня ефективності та справедливості варто активно розглядати та впроваджувати елементи успішних практик зарубіжних країн у податковому регулюванні. Результати, одержані в процесі дослідження, дали змогу сформулювати наступні висновки:

1. Визначено, що сутність податкового навантаження можна визначити як комплексний фінансовий тиск, що спирається на громадян, підприємства та економіку країни через систему обов'язкових платежів у формі податків, зборів та інших фіскальних внесків. Основними функціями податкового навантаження є: інформаційна, аналітична та контрольна. Види податкового навантаження класифікують за такими ознаками: за рівнем охоплення (загальне ((на економіку), часткове (на окремі групи платників, фактори виробництва, споживання); за рівнем інтенсивності (середнє (по економіці, групі платників чи факторів), граничне; за формою оцінювання (кількісне, якісне); за формою вираження (номінальне/формальне (%), фактичне/ефективне (% до ВВП), чи іншої бази).

2. З'ясовано, що податкове навантаження реалізується на таких чотирьох рівнях: податковий тиск безпосередньо податкових важелів; податковий тиск всієї сукупності податків; використання механізму пільг платниками, надання пільгових кредитів, дотацій, при цьому податковий тиск переміщується з одних платників податків на інших; використання податкової техніки, при якій посилюється податковий тиск на платника податку.

Напрямами податкового навантаження є: формування бюджетної та податкової політики; формування соціальної політики; індикатор економічної поведінки суб'єктів господарювання; індикатор економічної поведінки

домогосподарства; стратегії розвитку виробництва, його структури та процесів нагромадження.

3. Встановлено, що нині існує ціла низка методик оцінювання податкового навантаження, зокрема: визначення податкового навантаження на макрорівні за методом податкових коефіцієнтів; методом ефективної ставки податку на рівні підприємств; визначення податкового навантаження по відношенню до доданої вартості. Для чіткої та вірної характеристики та визначення рівня податкового навантаження на підприємстві використовуються наступні показники: частка податкових виплат підприємства в загальній сумі прибутку; частка податкових виплат підприємства в об'ємі реалізації. Податкове навантаження розраховується також на рівня податків: ПДВ, ПДФО, ЄСВ тощо.

4. Проаналізовано стан податкового навантаження в Україні, встановлено, що у 2022 р. порівняно з 2021 р. спостерігаємо зменшення рівня податкового навантаження на 0,74 %, його значення становить 25,88 %. На відміну від нього, загальний рівень податкового навантаження зріс на 1,1 % й становить 34,1 %. За цей період відбулося значне зменшення валового внутрішнього продукту та податкових надходжень. Однак при цьому в 2022 р. надходження єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування становили 425,3 млрд грн, що на 76,2 млрд грн, або 21,8 % більше порівняно з 2021 р. Протягом звітної періоду рівень податкового навантаження на підприємства змінювався від 13,6 % у 2018 році до 17,6 % у 2020 році. Збільшення податкового навантаження в 2020 році призвело до збільшення обсягу надходжень податку на прибуток до бюджету України. Проте, зниження податкового навантаження в 2021 році супроводжувалося значним зростанням обсягу надходжень, що може свідчити про більшу ефективність збору податків при меншому навантаженні. Також спостерігається зростання податкового навантаження на доходи населення, зокрема воно зросло з 7,08% в 2018 році до 9,22% в 2022 році. Це свідчить

про тенденцію збільшення відсоткової частки оподаткування доходів населення від їх загального обсягу.

5. Встановлено, що показники податкового навантаження виявлені в Данії (27,5%), Канаді (28,8%), Ісландії (31,8%), тобто ці країни мають значно менший обсяг податків у порівнянні з Україною. У той же час, більш високі показники спостерігаються у країнах, таких як Франція (65,7%), Італія (68,5%), Бельгія (57,3%). Ці країни мають набагато вищий рівень податкового навантаження порівняно з Україною. Найвищий рівень податкового тиску на економіку серед країн ЄС мають Данія (46,34 %), Франція (45,4 %), Бельгія (42,92 %), найменший - країни Східної Європи, які нещодавно приєдналися до ЄС: Румунія (14,6 %), Болгарія (20,3 %). За цим показником на одному з ними рівні знаходиться й Україна (25,88 %). Отже, показник податкового навантаження на економіку в Україні порівняно з розвиненими країнами-членами ЄС знаходиться на низькому рівні.

6. Визначено, що в Україні податкове навантаження є на рівні з такими країнами, як Норвегія, Нідерланди та Німеччина, і становить близько 40%. Однак у рейтингу конкурентоспроможності Україна посідає 85 місце, Норвегія - 17, Нідерланди - 4, Німеччина - 5. Вітчизняні компанії витрачають 328 годин на рік на податковий облік, що вдвічі більше, ніж компанії в Норвегії, Нідерландах та Німеччині. В Україні тіньова економіка становить 30%, у Норвегії - 16%, у Нідерландах - 10%, у Німеччині - 11%. В Україні витрати на 1 гривню приносять економіці додатково 50-60 копійок, в Нідерландах витрати на 1 євро приносять додатково 1 євро, а в Норвегії витрати на 1 крону приносять економіці 1,25 крон. Це означає, що українські платники податків платять таку ж ціну, як платники податків у вищевказаних країнах, але отримують вдвічі більше державних послуг і менше можливостей для бізнесу.

7. Висвітливши проблеми податкового навантаження встановлено, що такими проблемами є: значний рівень податкового тиску, нестабільність системи та ставок, нерівномірний розподіл тиску між різними секторами,

бюрократизм та висока корупція. Ці аспекти створюють труднощі для населення, підприємців та сприяють формуванню неефективної податкової системи, спричиняючи потребу у системних реформах.

8. Вивчений зарубіжний досвід наголошує на необхідності негайного розв'язання проблем оптимізації податкового навантаження в Україні. Серед пріоритетних напрямів визначено створення умов для фінансового компромісу між потребами держави та інтересами громадян та бізнесу, індивідуальний підхід до оподаткування та забезпечення синхронності позитивного впливу податкових заходів на розвиток країни. Зазначено, що використання податкової амністії є ефективним методом детінізації економіки та стимулювання розвитку.

9. в Україні нині активно обговорюються напрямки оптимізації податкового навантаження, зокрема, у контексті запропонованої податкової реформи «10:10:10», яка спрямована на зменшення податкового тягаря на бізнес і громадян. Важливими аспектами такої реформи є стимулювання економічного зростання, привертання інвестицій та збільшення зайнятості через оподаткування лише 10% коштів, що виводяться зі загального обороту у вигляді дивідендів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кондратенко М.Б. Систематизація наукових підходів до розкриття змісту поняття “податкове навантаження” / М. Б. Кондратенко // Наукові записки. Серія “Економіка”. – 2013. – Вип. 21. – С. 172 – 176.
2. Соколовська А. Теоретичні засади визначення податкового навантаження та рівня оподаткування економіки // Економіка України. – 2006. – №7 (536). – С. 4-12
3. Колісніченко П.Т. Методичні підходи до розрахунку податкового навантаження на мікроекономічному рівні. *Науковий вісник Буковинської державної фінансової академії*. 2010. № 1(18). С. 49–55
4. Баранова В.Г., Дубовик О.Є. Вплив податкового навантаження в розвитку підприємництва. *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право)*. 2013. № 1 (60). С. 5–30
5. Черник А.А. Порівняльний аналіз методик розрахунку податкового навантаження організації. *Соціально-антропологічні проблеми інформаційного суспільства*. 2013. # 1. С. 35
6. Кондратенко М.Б. Податкове навантаження та шляхи його оптимізації в Україні: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / М. Б. Кондратенко. – К., 2015. – 20 с.
7. Кесилова А.Д. Методологія визначення рівня податкового навантаження на підприємства хімічної галузі / А.Д. Кесилова // *Вісник КНТЕУ*. – 2016. – № 5. – С. 76-84.
8. Тимченко О.М. Фіскальні ефекти структурних зрушень у податковій системі України / О. М. Тимченко Ю.В. Сибірянська // *Економічний часопис – XXI (Ekonomický časopis - XXI) - №1-2 (1) – 2014. – С. 69-73.*

9. Годованець О.В., Маршалок Т.Я. Податкове навантаження: важливий чинник соціально-економічної стратегії держави. *Економічний аналіз*. 2008. № 3. С. 85–89.
10. Левченко Н.М. Систематизація методик оцінки податкового навантаження на суб'єктів господарювання. *Сталий розвиток економіки*. 2010. № 6. С. 270–275.
11. Берч Н.Я. Податкове навантаження як окрема економічна категорія: теоретична сутність та спроби обрахунку. *Наукові праці НДФІ*. 2008. № 2(43). С. 111–118.
12. Кушнірчук Ю.М. Оптимізація рівня фіскального навантаження з метою економічного забезпечення держави. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. № 20/11. С. 161–169.
13. Буряк П.Ю., Кулинич Х.В. Історичний аспект та сутність податкового навантаження як економічної категорії. *Наука й економіка*. 2014. № 3(35) С. 207–214
14. Кирик В. М. Податкове навантаження підприємства: сутність, інструменти та методи оцінювання на прикладі ПрАТ "Калина", м. Калинівка, Вінницька обл. : кваліфікаційна робота бакалавра : 072 Фінанси, банківська справа та страхування / В. М. Кирик ; Хмельниц. нац. ун-т. – Хмельницький, 2022. – 49 с.
15. Новіков М.А. Порівняльний аналіз методик визначення податкового навантаження та шляхи їх удосконалення. *Сталий розвиток економіки*. 2019. № 2, С. 284–288.
16. Червінська О. С., Коваль О. В. Аналіз податкового навантаження в Україні та шляхи його оптимізації // Науковий вісник НЛТУ України . 2014. №6. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/analiz-podatkovogo-navantazhennya-v-ukrayini-ta-shlyahi-yogo-optimizatsiyi> (дата звернення: 22.12.2023).
17. Дєєва Н. М., Редіна Н. І., Дулік Т. О. Оподаткування в Україні. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 544 с

18. Балковий Я. В. Моделювання податкового навантаження підприємств України : кваліфікаційна робота магістра спеціальності 051 "Економіка" / наук. керівник С. С. Чеверда. Запоріжжя : ЗНУ, 2020. 149 с.
19. Мартиненко, В. В., Мискін, Ю. І., Палюх, О. М. Податкове навантаження на економіку України: формування, оцінювання, прогнозування. *Збірник наукових праць Державного податкового університету* (1), 2023. 35–56.
20. Піскова Ж. В. Формування системи показників фіскальної ефективності податків: теорія і практика / Ж. В. Піскова // *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер. : Економіка.* - 2016. - Вип. 2. - С. 174-180
21. Богославець Т.І. Аналіз податкового навантаження та його вплив на кінцеві результати діяльності суб'єкта господарювання / Т.І. Богославець. URL: <http://www.nbuv.gov.ua>. (дата звернення: 05.11.2023).
22. Податки: світовий досвід та вітчизняна практика URL: http://www.ufin.com.ua/analit_mat/sdu/110.htm . (дата звернення: 11.11.2023).
23. Фінансовий портал Міністерства фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/income/> (дата звернення: 22.12.2023).
24. Інформація Міністерства фінансів України про виконання Державного бюджету України за 2022 рік. URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_2022-538 (дата звернення: 12.11.2023).
25. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/> (дата звернення: 14.11.2023).
26. Номінальний ВВП, прямі іноземні інвестиції в Україну за 2014–2022 роки. URL: <https://index.minfin.com.ua/> (дата звернення: 15.11.2023).
27. Фінансові результати до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності у 2018–2022 роках. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 01.12.2023)

28. Номінальний ВВП, мінімальна заробітна плата, середня заробітна плата за 2001–2022 роки/ Міністерство фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/> (дата звернення: 28.12.2023).
29. Статистика доходів та умов життя населення за 2018–2022 роки. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 02.12.2023).
30. Сайт «YouControl». URL: <https://youcontrol.com.ua> (дата звернення: 03.12.2023)
31. Wisevoter. URL: <https://wisevoter.com/country-rankings/highest-taxed-countrie> (дата звернення: 28.12.2023)
32. Податкова система: конспект лекцій [Електронний ресурс]: навч. посіб. для студ. спеціальності 051 «Економіка» / КПП ім. Ігоря Сікорського; уклад.: Гречко А.В.– Електронні текстові дані. – Київ: КПП ім. Ігоря Сікорського, 2022. – 119 с
33. Revenue Statistics 2022: The Initial Impact of COVID-19 on OECD Tax Revenues. (дата звернення: 04.12.2022).
34. Податкове навантаження, як критерій ефективності ведення податкової політики]. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/832/1/tax.pdf>. (дата звернення: 05.12.2023)
35. Податки в Україні та в країнах ЄС: де платять більше? URL: <https://cost.ua/714-podatky-v-ukrayini-vs-krayiny-eu-deplatyat-bilshe/>. (дата звернення: 06.12.2023)
36. Індекс легкості ведення бізнесу (Doing Business) 2020. URL: <https://archive.doingbusiness.org/en/doingbusiness> (дата звернення: 01.12.2023)
37. PwC Global. Paying Taxes 2020. URL: <https://www.pwc.com/gx/en/services/tax/publications/paying-taxes2020/overall-ranking-and-data-tables.htm> (дата звернення: 02.12.2023)
38. PwC Global. Paying Taxes 2020. URL: <https://www.pwc.com/gx/en/services/tax/publications/paying-taxes-2020/overall-ranking-and-data-tables.html> (дата звернення: 02.12.2023)

39. Баранник Л. Б. Податкове навантаження в Україні в соціально-економічному вимірі. *Економічний вісник університету*, (43), 2019.133-142.
40. Івахів А.Б Реформа оподаткування в Україні: Огляд податкової реформи «10:10:10». Наукові перспективи № 10(40) 2023. URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-10\(40\)](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-10(40)) (дата звернення: 02.12.2023)
41. Доходи Федерального, Державного і Місцевого Уряду Сполучених Штатів URL: <http://www.usgovernmentrevenue.com/>. (дата звернення: 04.12.2023)
42. Сторожук О.В., Панура Ю.В. Податок на прибуток підприємств: вітчизняний та зарубіжний досвід. Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvnpudpsu_2013_3_28. (дата звернення: 04.12.2023)
43. Офіційні дані Державної податкової служби України. URL: <https://tax.gov.ua/> (дата звернення: 04.12.2023)
44. Таптунова І. Трансформація податку на прибуток підприємств у податок на виведений капітал (Policy Paper) URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28909.pdf>. (дата звернення: 04.12.2023)
45. Про цінні папери та фондовий ринок. Закон України №3480-IV. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3480iv-4050>. (дата звернення: 04.12.2023)
46. Як Україні вибратися із податкової пастки. UIFuture. URL: <https://uifuture.org/publications/podatкова-pastka-dlya-ukrayinskoyi-ekonomiky/> (дата звернення: 04.12.2023)
47. Що передбачає податкова амністія. Рада ухвалила закон, щоб українці змогли показати свої активи. BBC News.Україна. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-57354816> (дата звернення: 04.12.2023)
48. Зануда А. Податкова амністія. Як це робили інші і навіщо вона Україні. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-54876368> (дата звернення: 04.12.2023)

49. Беззуб І. Податкова амністія: українські реалії та зарубіжний досвід. Громадська думка про правотворення. 2021. № 7 (212). С. 5-13. URL: <http://nbuviap.gov.ua/images/dumka/2021/7.pdf>. (дата звернення: 04.12.2023)

50. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо стимулювання детінізації доходів та підвищення податкової культури громадян шляхом запровадження одноразового (спеціального) добровільного декларування фізичними особами належних їм активів та сплати одноразового збору до бюджету: Закон України від 15 червня 2021 року № 1539-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1539-IX#Text> (дата звернення: 04.12.2023)

51. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо звільнення від оподаткування благодійної допомоги, виплаченої на користь членів сімей поранених та загиблих учасників бойових дій під час участі у відсічі збройній агресії та забезпеченні національної безпеки України: Закон України від 15.08.2022 № 2516-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2516-20#Text> (дата звернення: 04.12.2023)

52. Слуцький Б. Чому не спрацювала "податкова амністія" і чи вдасться тепер ховати "ліві" гроші. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/chomu-ne-spracyuvala-podatкова-amnistiya-chi-vdastsya-hovati-livi-groshi-12163779.html>. (дата звернення: 04.12.2023)

53. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2120-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/212020?fbclid=IwAR0iRCTYf9MmnhOAFq_sUP4FFo52lgTu0RIBlnGDay8-0BbhKi4koTRbMG0#Tex (дата звернення: 04.12.2023)

54. Дроговоз Ю., Дубровський В. Інституційні проблеми української податкової системи та шляхи їх вирішення. Київ, 2015. С. 32. URL:

https://rpr.org.ua/uploads/files/source/Policy_Tax_Reform_RPR.pdf (дата звернення: 04.12.2023)

55. Соціально-економічні проблеми сучасності: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Маріуполь, 15 червня 2018 р.). Маріуполь, 2018. 480 с

56. Харко Д. Правова природа тіньової економіки: поняття, причини та напрями детінізації. *Вісник Львівського університету. Серія «Юридична»*. 2011. Вип. 52. С. 351–357.

57. Кондратенко М. Б. Розподіл податкового навантаження на фізичних осіб в Україні та напрями його оптимізації. *Актуальні проблеми економіки*. 2014. № 3. С. 414-422.

ДОДАТКИ

Підходи до розуміння сутності поняття «податкове навантаження»

Автор	Суть поняття
Кількісна характеристика поняття	
Колісниченко П.Т. [3]	Податкове навантаження – частина підприємницького доходу, яка безповоротно вилучається державою через систему податків та зборів
В.Г. Баранова, О.Е. Дубовик [4]	Податкове навантаження – це узагальнюючий показник, що характеризує частину прибутку фізичних та юридичних осіб, яка перерозподіляється через державний бюджет
Д.Г. Черник [5]	Податковий тягар – узагальнюючий показник, що характеризує роль податків у житті суспільства і держави; величина, що характеризує частку податкових відрахувань у загальному обсязі виробництва і доходів ... що визначається як відношення податкових зборів до сукупного національного доходу
Кондратенко М.Б. [6]	«частина підприємницького доходу отриманого за певний звітний період, що справляється державою за допомогою системи податків і зборів»
Кесилова А.Д. [7]	«сума всіх перерахованих до бюджету податкових платежів та страхових внесків, а також сума недоїмки та пені за ними»
Тимченко Ю.В [8]	«є відносним показником, що дозволяє оцінити частку активів, яку підприємство має сплатити як податку»
Якісна характеристика поняття	
Годованець О.В., Маршалок Т.Я. [9]	Податкове навантаження – узагальнена характеристика діяльності податкової системи держави, яка показує, як податки впливають на фінансовий стан платників податків або народне господарство у цілому
Левченко Н.М. [10]	Податкове навантаження – показник ефективності податкової політики, який впливає на наповнення державних доходів, рівень податкових надходжень у структурі ВВП і, відповідно, частку ВВП на душу населення
Берч Н.Я. [11]	Податкове навантаження – показник ефективності рівня втручання держави через податки в діяльність платників
Кушнірчук Ю.М. [12]	Податкове навантаження є важливим фіскальним показником, що характеризує сукупний вплив податків на економіку країни загалом чи на окремих суб'єктів господарювання, тобто фактично є показником ефективності бюджетно-податкової політики
Буряк П.Ю, Кулинич Х.В. [13]	Податкове навантаження – фіскальний показник, що характеризує вплив податків на соціально-економічний розвиток держави чи окремих суб'єктів господарювання у результаті взаємодії податкової системи та держави

Джерело: складено автором на основі даних

Показники вимірювання рівня податкового навантаження

<i>Показник</i>	<i>Мета розрахунку показника, його риси</i>
Номінальна (нормативна) ставка податку, %	Індикатор номінального рівня податкового навантаження. Враховується під час прийняття рішень щодо нових інвестицій. Є найбільш доступним для міжнародного порівняння
Ефективна середня ставка податку, %	Індикатор фактичного рівня податкового навантаження. Є максимально точним вимірником податкового навантаження тому, що: – використовує фактичні обсяги сплачених податків; – база розрахунку (оподатковуваний дохід домогосподарств, фірм) вужча, порівняно з податковим коефіцієнтом, – враховує комбінований ефект від податкових знижок і пільг, податкового планування та якості податкового адміністрування
Ефективна гранична ставка податку, %	Індикатор граничного рівня податкового навантаження на окремі групи суб'єктів, рівня вилученого прибутку як різниці між прибутком до та після оподаткування. Показник дозволяє: – оцінити потенціал приросту прибутку порівняно з приростом податкових витрат; – розрахувати податкове планування та прогнозування з боку як адміністратора (держави), так і платника податків; – визначити рівень заохочення фірм та домогосподарств до використання наявного (отриманого) доходу. На розмір показника суттєво впливають: інвестиційний податковий кредит, прискорена амортизація витрат на капітал (у тому числі з індексацією на рівень інфляції)
Податковий коефіцієнт, % до ВВП	Індикатор для міжнародних порівнянь, обчислення якого потребує врахування низки застережень: – скорочення чисельника (податків на прибуток, дохід) в результаті неефективної діяльності чи кризи може бути сприйняте як загальне зниження податкового навантаження; – агрегований показник у знаменнику (ВВП) враховує зміни в усіх факторах та є ширшим, ніж дійсна база податків. Факторами, які впливають на величину показника, є: – втрати бюджету від надання податкових пільг; – взаємозв'язок між податковою базою та ВВП; – фаза циклу економіки; – методологія розрахунку ВВП; – рівень ухилення від оподаткування й розмір тіньового сектору економіки; – часові лаги між датами нарахування та сплати податкових зобов'язань (особливо при оподаткуванні прибутку підприємств)

Джерело: складено автором на основі [19]